

И.Юсупов

ҒАРРЫ ТУТТАҒЫ ГҮЗ

Гүрриң, очерк, жол жазбалары, публицистика

**Қарақалпақ мәмлекет баспасы
Нөкис – 1963**

ҒАРРЫ ТУТТАҒЫ ГҮЗ

(Очерк)

Гүз далаларға, мийұа ағашларына өзинің алтын сары бояўын жағып сырлап атыр. Бул бояўдан дийхан көзи «писти!» деген куўанышлы сөзлерди оқыйды. Гүз ғә ширеге толып торлаған гүлабыдай шырт-шырт етеди, ғә пахта ғозаларының мәрўерт тислери аркалы гүмис күлки менен күледи, гейде таў етегинде ийирилген ақ булытқа усап пунктларда қырман болып көтерілип жатады...

Жәрдемге келген күннің ертеңине-ақ бизлер ғарры менен танысып хәм шүйиркелесип кеттик.

Сейдулла ағаның бойында оны басқа ғаррылардан өзгеше етип көрсетерлик хеш белгиси жоқ сыяқлы. Қайтама оның күнге күйген бет көриниси, шарғалаў бойы, еле ғаррылықтың қыраўы шалмаған селдирлеў сақал-мурты, ис кийими оны көрер көзге жүдә қарапайымластыра түскендей. Лекин, оның менен танысыўдан-ақ усы сырт пишини күтә ғана елеспесиз адамның ғөне шекпени астында колхоз мәпи хәм мийнет пенен жасайтуғын, нағыз адамгершиликли жүрек соғып турғанлығын билиў қыйынға түспеди. «Мине, хақыйқат поэманың геройы» деп ойладым хәм оны өз аўылындағы ғаррылардан қол созым бәлентке көтерип турған белги сол жүректе екенлигине кәмил болдым...

Бизлер қоңсы звенода терип атырмыз. Бул жер менен Сейдулла ағаның звеносына қараслы пахта участкасы «Киров аша» каналының сол жағасында болып, еки тахталықты тек қоңсы колхозға апаратуғын гузар жол ғана бөлип жатады.

Еки ортада, жолдың бойына бригаданың пахта қырманы жайласқан. Ал, ғарры қырман жайды өз звеносының кубла шетинен салған. Ол жерде колхоздың көшпели байрағы көз житирим жерден жалындай лаўлап көзге түседи.

Еки звеноның аралығында, бригада қырманьының артында мунарланған нәхән ғарры тут ағашы өседі. Ол бир тамырдан жуп болып шығып, қосарлана өсип кеткен, етеги қалың шөп. Ғарры тут дүзде самал жолында турып, талай қыстың боранына соғылғанлықтан болыуы тийис, шақалары ертеклерде сүүретленетуғын, бүркит уялаған қорқынышлы Байтеректиң путақларындай қыңыр-қыйсық, ийреңлесип, хәммеси дерлик бир жаққа жапырылып кеткен. «Буннан жүз жылдай бурын егилген» деседі, аўыл адамлары. Шынында да бир әсирдің гүүасы дегендей.

Қуяш қалың қара таллардың артына еңкейгенде мен Сейдулла ағаның пахталығы бетке өтип баратырып, усы ғарры туттың бойында қалған бир гездеги сууық түсли саўлат нышаналарын көрип, өмир туўралы қыял сүрдим. Ғаррылық— ақыл хәм өмир тәжирийбесиниң ғәзийнеси ғой. Ал, гейбиреулер жасы қырықтан асса, ғаррылықты мойынлап, печтиң кууысын гөзлей баслайды. Ендиги максет-мурады келин жумсап, ақлық сүйиў ғана болып көринеді.

Гүздің сондай ашық кеўилли күни еді. Аспан шийшедей жарқырап күн батыстан ескен қоныр-салқын самал зейинди аша түседі. Кең көсилген пахта, далаларында аппақ мамықлар күтә бахтияр күлкіге батқан адамлардың мәрўерт тислериндей шағырайысып, гумис көбиктей өз ханаларының кәнарынан бурқырап тасып төгилип атыр. Уақыт машинадай қыстайды. «Хәмме теримге!» деген гүз ураны ғана аўыл үстинде хүким сүргендей. Бунда хәр бир адам— пахтакеш. Бунда хәр бир муғаллимниң қалтасында пахта сводкасы бар...

«Бес қонақта» пахтанық жапырағын сууық шалған, енди олар бүгин кешегиден, ертең көрсең бүгингиден де көп болып ашылмақта. Қим буған кууанбасын! Әне, бригаданың даңқлы теримшиси Қатийра түстен кейин терген пахтасын қанарға сыймағанлықтан қарықтың ишин тазалап жерге төгип атыр... Мына жақта студентлердің заўықлы күлкиси еситиледі...

Тек шотпас поща торғайлар ғана жумыссызлықтан иши пискендей дөгерегиндеги хәрекетке парўайысыз карап, жолдың еки ийнинде маңкыйысып отыр. Диң аспанға көтерилген қырғый мөлдир хаўада шегелеп койғандай бир орында тыпыршып бираз турады да, жүўериликке өзін таслайды. Ызық-ызық кара қарғалардың даўысынан да, пишен хәм көк шөптиң хош ийисинен де, ерик ағашының пашшайы түсинен де гүздиң өзине тән нышанлары сезиледи.

Сейдулла аға ешегин жылыстырып, теримге қайта оралғанда күн батыўға еки арқан бойы қалған еди. Биз пахта терип жүрип өткен-кеткеннен сөйлесемиз. Ол сөзге сараң хәм шорқақлаў адам көринеди. Мен оның өткендеги өмир жолын да билгим келеди, ал ғарры болса айланып бүгинги ис жөнинде айта береди. Мен оннан өзиниң ата-анасын, революциядан алдын жаслық жыллары қалай өтип, нелерди көргенин еске түсириўди сораيمان, ол немкурайдылаў бир аўыз жуўап қайтарады да:

— Ең болмаса айдың аяғына дейин ләмгершилик болмай турғай-дә!— деп, аспанның ашық көк жийегине қарайды. Мен оны артқа жетелеп, өткендегисин еске сала бергениме қысынайын дедим. Өткендегини еске түсириўди ғаррылар жаксы көретуғын еди, ис үстиндеги алағадашылық дәрекли еске тусиргиси келмей турған шығар деп ойлап, кеште ғаррының үйине бардым.

Үй-иши бизди кең пейилли миймандослық пенен карсы алды. Бегзада жеңгей ири тулғалы, еле қарыўлы караторы кемпир, үйинде болып атырған жәрдемши— студентлерди күтип жур екен. Ол жасы өтип, колхозда ағзалықтан қалған менен еле атыз жумысынан қол үзбепти, қысы-жазы ғаррысының звеносына көмек берип жүреди.

Ғаррының өткендеги турмысы жөнинде күтә аз нәрсе билдик. Әкеси Муртаза деген хожакөпирли дийхан адам болыпты. Сейдулла аға хаялы хәм еки иниси менен отызыншы жыллары-ақ колхозға кирген. Еки қызы да

колхозда, ал, еки баласы оқып жүрипти. Ол өзиниң еки иниси менен бирге быйыл он үш ярым гектар пахта египти.

— Бизде меншикке айланысыў деген тек ертели-кеш ғана болады — дейди Сейдулла аға— Оқыўшы балаларымыз мектептен келгеннен кейин пахтаға көмек береді, ал, сабаққа кеште таярланады. Бизиң тийкарғы меншигимиз— пахта.

«Қазанға не салсаң, шөмишиңе сол илинеди» деген. Бизге пахтаның тәрбиясында агроном қандай нәсият берсе, бәрін дерлик иследик. Жеримиз қыста дәрис аралас нанбарға бир тойды. Ал, пахта ескеннен кейин «жапырақтан» жақсылап азықландырдық. Биз алған минераль төгинимизди сыпырамыздағы унымыздай кастерлеп пайдаландық— дейди ол.

Ғаррының звеносы жақында пахта таярлаў миннетлемесин асырып орынлады, хәзир пахта тапсырыўды қызғын пәт пенен даўам етип атыр.

— Мен Шамурат Муўсаев пенен бәсекеге түсип атырғаным жоқ. Бирақ арамызда социалистлик жарыс шәрти бар. Ол кисиден пахта жөнинде көп нәрселерди үйрениўге болады. Шамурат жер хәм пахта менен күтә түсиникли тилде сөйлесе билетуғын адам. Бирақ, мүмкин бизиң звеномыз быйыл оған қарағанда зүрәәтти көбирек берер. Ондай жағдайда да герой жорамыз өз заманласының табысына шын кеўилден қуўаныш билдиретуғынлығына мен ҳеш гүманланбайман. Қәйтсек те колхоз абырайын, қарақалпақ пахтакешлериниң ўәдели сөзин инабатлы қорғаўға ылайықлы үлес қоссақ, ғаррыларымыздың жасарғаны сол болады...

Ғарры кеште жәрдемши жасларға күндегише шын кеўилден алғыс айтып, жас балаларға тән шыйрақлық пенен ешегине ырғып минди.

— Бәрекелле, балаларым, қарыўды салағойың! Күн ертең бүгингиден де жақсы болады!— деди ол, батып баратырған күнниң тойғын қызылына қуўанып қарап.

Шамурат хәм Сейдулла Кеңес районы Ахунбабаев атындағы колхоздың атақлы пахтакешлери, қартайғанда даңқлы мийнет пенен жасарып, жасларға өрнек көрсетиўши бул әжайып адамлар мениң жүрегимди тербей түсти...

Ғарры тут ағашының қосарланған қос гүжимдей мунарытқан көриниси гүзги геўгим ишинде жоқ болып баратырғандай, ғарры тут ағашы өзиниң бир мэхәли кулпырған жасыл саўлатын жоғалтып, енди мине саўдыраған суйеги ғана қалып турған сыяқлы. Ағаш та қартайса өз көркин жоғалтады. Мезгил ағымы оның қалың қабығын геўлеп, тамырына қурт болып түседи. Оның енди ўақыттың мәнги қыйратыўшы стихиясына қарсы тиресип бағарлық бурынғы ғайраты жоқ, шақалары кем-кемнен куўрап, қалың жапырақлары сийрексип хәм сарғайып баратыр... Адам ғана өз көркин сақлап қалады екен. Оны сақлап қаларлық күш адамның ақыл хәм мийнетинде! Бул қәсийетли хәм қудиретли еки күшти, адам қаншелли жоқары хәм үлкен мақсетке хызмет кылдыра билсе, ол соншелли көркемликке безеледи, соншелли жасара түседи!...

1956-жыл, ноябрь, Кеңес районы.
Ахунбабаев атындағы колхоз.

СЕЙДАН ҒАРРЫНЫҢ ГЕҰЙШИ

(*сұрриң*)

Сол түслик-шығыстан ескен сәуірдің жипек самалы жерге майдай жағып, сонғы қарды еритіп кетті. Қуұрақ қамыслар ызыңлап, бәхәр намасын шала баслады. Салма бойларында сүйриклер қылтыйысып бас көрсетті. Бәхәр нышанларын барлық ағашлардан ерте сезетуғын ақ сөкитлерге көкшил шырай ене баслаған. Ара-тура атшөк қустың таныс хәм жағымлы дауысы еситиледи: «ат-шөк-гөккөк»... Узақ уйқыдан оянған жер, ашыған қамырдай көпирип атыр. Аұылда ис хәрекет жанлана баслаған.

«Елтезер қарағанның» дийханлары азанда бурынғы Алланияз байдың хәулисине жыйналды.

Алланияз бай аұылдағы егислик хәм пишенлик жердің үштен биринің көбисин ийелеп жатырған қарақалпақтың ири байларынан болып, хәтте үй-жайы бар дийханлар да оның хызметин қылыұдан қашып қутыла алмайтуғын еди. Буннан үш жыл бурын «Қосшылар» союзының қарары менен байдын жери хәм ири баслы мал-мүлки хатланып кооператив қарауына берилди. Байдың өзине мәмлекетлик салық хәм пахта планы салынып, Лар бойындағы көптен егин егилмей жатырған бозға көширип жиберилди, Ал, хәулиси соннан бери кооператив кеңсесине хәм складаына айналған еди.

Жыйналысқа алдын келгенлерге ТОЗ ағзалары толыққанша далада күтип отырыуға туұра келди. Бираз дийханлар хәули алдындағы жарты пахса дийуалға «қонақласты да», биразы шөгирмелерин қапталларына қойысып, тақияшаң, оларға қарсы жерге отырысты. Ал, арадағы үш жесир хаял сейисханадан сабан әкелип төсеп алды хәм «сезге бузаұ емизип» отырып уршық ийириуге киристи.

Дийханлар кеуилли еди. Оларда бир әжайып күшли сезим оянған, енди жылдан-жылға өзлерин үстем хәм

турмысқа хожейин сезе басламақта. Бурын дийхан өмири куяштың отлы дөнгелеги менен айланып, мэнги тәкирарланыўшы узақ хәм бел сызлатыўшы аўыр мийнет күнлеринен ибарат еди. Бул кеўилсиз күнлер айран тамшыларындай бир-бирине усас дизилип өтип атыр еди. Енди болса, күн сайын талай жаңалық хабарлар келип, диханларды куўандырып атыр. Биресе, пәлен аўылдағы төленше бай жеримүлкинен бротала махрум етилип, кеширилип жиберилипти, деседи. Биресе, хүкимет колхозға бирлескен шораханлы дийханларға атсыз, өгизсиз жер айдайтуғын эжайып «темир кос» берейин депатырмыс, ол эсбап мине деген жигирма ат я өгиз қостың айдайтуғын жерин бир өзи сүреди екен... Бизге де берер ме еди!— деп дийқанлар таңлай қағысты.

— Бизге де берер еди, әлбетте, колхозға жәбдилессек...

— Ал, бизлер жәбдилеспегенбиз бе? ТОЗ не, колхоз не, қандай паркы бар екен?

— Бизлер де жәбдилестик. Бирақ бул еле колхоз емес, жора,— деп гәрдийип қойды Үсен деген, тап бәрин билетуғын адамдай— ТОЗ, бул еле— басламасы бара-бара колхозласамыз да. Колхоз дегенимиз, бул...— Үсен сөз таба алмай тутлыға баслады. Бирақ ол албырамады, аз ғана иркилип, өз басынан ылайықлы жуўап изледи де, ахырында;— Қолхоз дегенимиз, бул— дийханлардың хәм байсыз, хәм гедейсиз жәбдилескен хожалығы болады,— деди ол.

— Ҳай— хай, Паңқылдақ, аўызыңа келгенди айта бер ме! Байсыз жәбдилесиў дегениң, әлбетте, туўры сөз. Ал гедейсиз ким менен колхоз болажақсаң?—деп қарсыласты бир қара сақаллы дийхан.

— Сен жора, сөздің мәнисине түсинип алыў ушын, «жөн алды қарабарақ» шаба бермей, сабыр ет. Колхоз дегениң өзи бай атаўлыға қарсы, буны билип отырсаң. Ал, гедейсиз жәбдилесиў дегенимиздің мәниси: колхозға кирген дийхан хешўақытта гедей болмайды. Тек ислемейтуғын адам ғана гедей болады. Колхозда хәр ким

мийнетине қарап хақы алады. Егер ким ислемесе, оған... мине— деп Үсен бас бармағын еки бармақтың арасынан көрсетип, бир көзин қысып жиберген еди дийханлар дуу күлисти.

— Буны биз сенсиз-ақ билемиз-ау. Деген менен қыйсынын тауып айттың, Үсен аға. Ал, бизде ондай колхозға жәбдилессек жақсы болар еди-ау,— деди бир жас дийхан.

Кеңсеге өтип баратырған батрачком ағасы Үсенге қызыға қарап:

— Молодең, Үсен аға! Сен өзиң настоящий тепериш политиксең-ау.— деп муртын сыйпап күлди. Үсен иштен мақтанышын билдиргиси келмей, селдирлеу қоңыр сақалын сыйпап, көзин жумды.

Үсен жасы елиулерге шамаласқан «өтирикти шын қылып, жауған қарды ун қылып» лап урып сөйлейтуғын, аса кеткен қыялпаз хәм барып турған кууақы адам еди. Ол дүньяға жарлы, тилге бай болып, егер бууынсыз қызыл тилин бир иске түсирип жибергенде, шыбынды түйеге айландырыу оған дым оңай. Сол ушын ауылдағы лақапшыл хаяллар оған «Паңқылдақ, қайнаға» деп ат берди де, соңын ала бул ат Үсеннің ата-анасы тәрәпинен қойылған атынан да бетер жийи: ауызға алынып кетти.

Иште правление ағзалары гезектеги егиске таярлыққа байланысly хәзир болатуғын жыйналыстың күн тәртиби хәкқинда, кеше кооперативке алынған товар хәм қант-чайды ТОЗ ағзалары ортасында бөлистириу жөнинде алдын-ала кеңесип отыр еди. Олардың арасында ТОЗ баслығы Муртаза палұан, еңгезердей ири тулғалы, ушы шырпылған, көмирдей қара мурты олсыз-ақ ысық жүзине және де жарасық қосқан, орта жаслы дийхан, пакенеден келген, тышқан қуйрық муртын еки езиуиниң үстине хәррийтип жиберген сары жигит Пақырбай бар. Пақырбай бурын Алланияз байдың падашысы еди. Ол алдында мәрдикарда болып, ал, совет власты жылларында Қызыл Армияға қосылып, елине қайтып келди хәм баспашыларға

қарсы урысты. Қейнин ала аўылда батрақлар комитети дүзиліп атырғанда соған баслық болып сайланды.

Хаял-қызлардан басқармада аўылда хәзирше төрт ғана ағзасы бар болған комсомол ячейкасын басқарыўшы Гүлхатыйша деген,— елтезерли бир жесир хаялдың қызы ғана бар еди. Гүлхатыйша қарсысында отырған орта бойлы, ҳаўайы көзли, гөне тозлаў шонтық тери пальто хәм қызыл лампаслы етик шалбары бар, қырылған көк папағын алшайта кийген, қызыл шырайлы рус жигитине өзиниң қызларға тән болмаған ири және өткир даўысы менен бир жағдайды түсиндирип атыр. Қыздың даўысы сыртқа-да анық еситиледи. Гүлхатыйша өз қоңсысы Сейдан деген ғаррыны ТОЗ ға кириўге қәйтип үгитлегенин, бирақ еле көндире алмай жүргенлигин қызыў түрде айтады.

— Үйинде кемпири хәм жигит болған баласы бар. Өзи жасы барып қалса да, еле бир жигиттей қарыўлы адам...

— Күш-көликтен хәм жерден хеш нәрсеси жоқ па? — деп сорады райком ўәкили, қақпағының сыртына бес жулдыз ойылған гөне қалайы порцыгардан махорка орап атырып.

— Бир сыйыры хәм бир танаптан сәл азырақ жери бар.

— Уәй, қойсаңа соны,— деди Пақырбай, өзиниң қыз балығына салып Гүлхатыйшаның сөзин бөлди де,— өзи бир жарымес дегендей ғарры. Мен де оны қанша үгитледим! Сонша сөзлерим самалға ушты. Түсинбейди. Түсинбеў былай турсын, әлле неткен жат сөзлерге ерип жүрген көринеди. Чорт возьми, ол ғаррыны. Оннан басқалар қапылып па? Геўишин сас арқа қылып, енди соны салмақлап жүремиз бе?

Пақырбай мәрдикарда жүрген ўақтында үйренген азын-аўлақ русша сөзлерин араластырып сөйлеўди, сөйлегенде де басқа сөзлерди беккемлеўши мыйықтай, өзгеше пәт пенен айтыўды сүйетуғын еди.

— Жолдас батрачком! Помни, қан қызбалық пайда бермейди. Еринбей, шаршамай, хәм батыл түрде үгитлеў керек. Бир дийханды кооперативке тартыў— алға қарай

бир адым атлау болады. Былтыр ғана емес пе, еки дийханды кооперативке зорлап киргизиуге урынғаның, ушын райкомда сөгис алғаның? Ал, бүгин сиясаттан тағы шегинип отырсаң. Тек бақыра бергеннен ис шыкпайды...

— Сен, қыза берме Пақырбай аға. Жолдас Комаров дурыс айтып отыр, деп райком ўәкилин Гүлхатыйша хошлай түсти.

— Какой саған аға! Бул жерде «жолдас» деп сөйлеу керек,— деп, Пақырбай оны жақтырмай терис қарап маңкия қалды. Бирақ ол өз қәтелигин түсингенликтен жуўасый баслады. «Мен шынында да қызбаман. Социализмди бир өзим бир күнде орнатқым келеди. Хәммени бир күнде бирлессе екен деймен. Бул, шынында, тек жақсы қыял ғой. Мен де коммунистпен-аў, өзиме-өзимниң күшим жетпейди» деп ойлады Пақырбай.

— Сен өзиң коммунистсең,— деди Муртаза палўан, тап оның ойын билип турғандай,— сөйте тура басқаларға жаман өрнек көрсетесең.

Комаров үзилген сөзин жалғай түсти:

— Сен қызбалықты қой. Сейдан ғаррының геўиши сас арқа болса, бизге тап сондай жыртық геўишлилер хәм жалаң аяқлар керек. Хүкимет солардики. Ал, геўиш-мәсилерин қуйрықмай менен майлап жылтыратып жүргенлер, именно бизге керек емес.

Сыртта отырған дийханлар мына хаўайы көзли жигиттиң таза қарақалпақша сөйлеп, әсиресе тапқырлық пенен мәселени тикке қойып отырғанына ырза болысып, ашық есикке қулағын түрип, қызыға тыңласты.

— Пах, мына жигиттиң тымсал менен урыўына қара. Хүкимет Сейдан ғаррыники дейди-аў— деди бир дийхан, күлимлеп.

— Сейдан аға пақыр бул жерде өзиниң жыртық геўишине журт таласыпатырғанын еситсе, геўишин аяғынан алып, қолына көтерип жүрер ме еди, қәйтер еди— деп Үсен панқылдақ сақалын сыйпап, қуўақылана түсти.— Гәпти келгенде айтпай, өлгенде айтамыз ба, мен сизлерге

Сейдан ағаның сол атақлы геуиши жөнінде бир қызык айтып берейин...

— Хе, хе, Паңқылдақ, қәне, қәне!— деп күлкіге кумар журт ийегин соза түсти.

— Сейдан ағаның геуишиниң қандай екенин хәммениз де билетуғын шығарсыз. Геуиш болғанда қандай, Дүржамал кемпир бәхәр сайын хәр биреуиниң ишине үлкен гүләңгир мәкийенди емин-еркин курық бастырып алады екен...

Сейдан ағаның алтыншы бабасы ата журты Туркстаннан келгенде бул геуишти жаңа тиктирип кийип шыққан екен...

— Уаха— ха— ха...

— Өйбей, маңлайым, мына Паңқылдақ қайнаға да айтты-аў— деп хаяллар да уршығын қойып, ернин тислесип бетин бармақлары менен оса баслады.

— Хе— хе, Паңқылдақ?...

— Хеси бар ма, соннан бери Сейдан ғаррының есабы бойынша еки геуишке бир мық бир жамаў түскен екен. Ал ғарры мыңнан арман санаўды билмегеннен кейин қырық жасында есаптан алжасыпты. Сөйтип ол Дүржамал жеңгейге қарап: «қатын-қатын мен есаптан жаңылдым» депти. «Нениң есабынан?» деп сорайды кемпир. «Геуиштиң жамаўының есабынан?» «Ий, әдирақал алжыған. Оның гөрин есаплайсаң ба! Өткен гүздеги тулып қыларман деп қойған баспақ теримди де геуишиңе жамап куртғың»...

— Уахаха хихихиха...

— Уай, қой енди Паңқылдақ, ишегимиз үзилди...

Бирақ паңқылдақ қоймады. Жүрт күлсе де, ол хеш күлместен саҳалын сыйпап отырып, геуиштиң тәрийпин қыйсынын келистирип торлай берди.

— Өткен қыста Қегейли бойында бир қоянның изин куўып баратырғаным, алдымнан басқа бир апандай из пайда болды. Өтирик болса, «басқан изим артымда қалсын» хәр из тап анаў-мынаў жолбарыстың жатағындай

бар. Ҳмм.. дәў деген нәрсениң рас бар болғаны ғой деп ойладым...

— Қайнаға курттың-аў,— деп бир хаял уршығына сүйенип сылқ-сылқ күлди. Ал. еркеклер ишләрин уласып, күлкиден силеси қатып қалған. Даўыслары да шықпайды.

— Соннан кейин, «есиң болса, ала байтал суўға шап», дегендей қорыққанымнан қоянды да умытып. ешектің басын аўылға қарай бурдым. Жол дүзиўин төтелеп, ерманы жыңғылдық арасы менен буққышлап қашып киятырсам, аўылға жақынлаған жерде... тап дәўдин өзін көрдим...

— Бәрекелле, ҳе— ҳе! Дәў дегениң...

— ...отын арқалап киятыр екен. Ийниндеги жыңғылдан гөре аяғындағы геўишлери сәл кем еки есе аўырлаў ғой деп шамаладым. Бийшара ғарры-аў, аяғын қалай көтерип басып баратыр, деп рәхимим келип, артынан қарап киятырман. Сейдан аға ҳәр аяғын көтергенде ошақ орнындай қар илине көтериледи. Ал, аяғын ҳәр таслағанда арбадан төслик таслағандай, арқан бойы изде киятырсам да, мениң астым солқ ете қалады. Сейдан аға бир аяғын көтерип тасласа, бир қулаш жерде изде қалған екінши аяғы: «геўишти көтериў, енди тағы мениң гезегим-аў» дегендей зирилдеп турады.

— Ҳа — ҳа— ҳи— ҳи— ҳҳо...

* * *

Дийханлардын, күлгенинше бар еди. Аўылда шежиреге айланған бул геўиш дурысында да көрген адамды таңырқатпай қоймайтуғын дәрежеге жетискен еди. Оның ийеси Сейдан деген ғарры Елтезер қарағанның түпкиликли турыўшыларынан болып, ғаррының үйи Кегейли өзегине жақынлаў, қыслаўдан ерекше жерде туратуғын еди. Сейданның бир танапқа жетер-жетпес егислик жери, өзегин курт геўлеген үш түп ғарры қара талдың астында жаман тамы ҳәм тамға сүйенип жамбаслаған тозған қара үйи бар. Үйдин үзиги де ғаррының геўишлеринен кем

жамалмаған сыяқлы, тамның алдындағы кишкене бастырма менен шат қора ұзақ жыллар жамалып-жамалып өзлеринің дәслепки келбетин жоғалтып кеткен. Бастырманьң үсти пәлле, шобыт, сабау сыяқлы ыбырсық пенен толған. Оның үстине, бастырмаға жылда пәлек өрмелетиледи де, ал, суў қабақлар бастырмада салбырасып турып писеди. Пискеннен кейин үйдиң хәжети ушын үзип алынғанларынан басқасы пәлек пенен бирге бастырмаға өрмелеген халында қалып қояды. Мине, хәзир де өткен жылғы қабақлардың қалдықлары бастырма қапталында еле салбырап тур.

Ал, ишке кирсең, бул көринис тағы да қойыўлана түскендей. Жаман есик өзиниң жағымсыз даўысы менен ашылып. сен ишке атлап түскеннен кейин әллен ўақытқа шекем көзиң қараңғылықтан басқа хеш нәрсени көрмейди. Бирте-бирте көзиң үйренип, оннан кейин өжирениң ишиндеги көринистің сүлдерин аңлай баслайсаң. Өжиреде ағаш қазық қағылып, зат илинбеген бос жерди дийўалдан табыў қыйын сыяқлы. Қазықларда күйе жеген қураш, ләтте түйиншиклер, жүўериниң басы, дорба сыяқлы нәрселер илиўли турады. Бул илдирилген түйиншик хәм ләттелер өжирениң эзелден қаранғы, сығырайған айнасынан түскен жақтыны жутып, ишкерини және де қараңғыластыра түскендей. Тап мысалы қаранғы жайда жүзлеген жапалақ қыймылсыз қалғып отырған сыяқлы. Бул затлардың көбиси жай салынғалы берли бир орыннан қозғалмағандай, өрмекши аўлары менен қапланып қеткен. Ғарры өжиреге киргенде ыңыранып бир ески наманы мурнынап айтып, усы өзине таныс хәм занлы сыяқлы болып кеткен тынышлықты бузып қойыўдан қорыққандай күтә эсте қыймылдап, гибиртиклеп жүреди.

Сейдан ғарры сойдаўылдай узын хәм ири сүйекли адам еди. Күнге пискен мыс иренли бет алмаларына дейин қалың буўрыл сақал қаплаған. Ал, қалың қаслары қабағының үстинен салбырап, шүңдирейген көзлерин пүткиллей көмип турады. Сонлықтан оны аўыл хаяллары

«жүн сақал қайнаға» деп атап кеткен. Көзлери ғаррының тек жүрер соқпағын көриў ушын ғана жаратылғандай, ол ярым бүгилген халда жүрип киятырғанда туўра алдында биреў ушырасса да көре алмайтуғын еди. Сонда ол көзин жапқан тарғыл қасларын алақаны менен көтерип қарайды.

Ол әзелден ҳайран қаларлық аўыр тәбиятлы еди. Адам бенде менен шешилип сөйлеспейтуғын бұл кисиниң өмир сүрип атырғанлығын ҳеш ким елестирмеди де, қызықпады да. Тап соған қасарысқандай, оның зор геўдеси төзимли болып, өмир бойына балтыры сызлап, басы аўырып көрген жоқ.

Сейдан ғарры аўыл арасында кетип баратырса, гейде тентек балалар оны боқлап, ямаса кесек атып ойнайды. Ал, ғаррының олар менен иси болмайды. Бирақ бир күни мынадай ўақыя болды: балалар оны кесеклеп ғана қоймай, олардың биреўи артбеттен келип, ғаррының әжайып геўишлериниң биреўиниң сағалдырығына гешкиртти тығып турып тартып қалды. Сейданның тап усы сапары шыдамы жетпеди. Ол «гүрк» етип баланы куўа жөнелди хәм услап, алды да, қол ушына көтерип, қапталындағы тамның басына кесектей ылақтырып жиберди. Мине, соннан берли ғана балалар, оны узақтан турып боқлағаны ямаса кесеклегени болмаса, ғаррыға жақынласыўдан қорқа баслады.

Сейдан ғарры өзиниң өмиринде узақ сериклес болған бул геўишти «ақ патша» қулардан бир жыл — илгери, бир аўыллық етикшиге үш батпан жүўери берип тиктирип алған еди. Сейданның аяғы оғыры үлкен болды. Ол ақша жыйнап, шарбазарды ақтарып геўиш ямаса етик излегенде, өз аяғына шақ келерлик бир де аяқ кийим таба алмай қайтып жүрди. Сол себепли жас жигит гезинде бир тиктирген шерим етигин қыста пырым-пырым болғанша, пайтабаның ләттелери хәм кендир жип пенен шандып кийе берди. Ал, жазда Сейдан мудары, әлбетте жалаң аяқ жүреді. Оның аяқларын бир елидей қайызғақ қаплап

кеткенликтен, жалаң аяқ жүргенде хәтте мине деген түбиршик ямаса шөңгелер де кәр қылмайтуғын еди.

Мине, Сейдан он еки жылдан берли, өз өмиринде арттырған усы геўишин сүйреп жүр. Геўиш жыртылыу менен хәлек, Сейдан ғарры жамау менен хәлек. Бул геўиш эсте басып отынға да кетеди, ретинде адамлардың есине түсип ийеси шақыртыла қалса, тойға да барады. Ғаррылар сыртқа геўишлерин шешип қойғанда көп геўишлер алжасып та кетеди ғой. Бирақ Сейдан ғаррының геўиши басқа геўишлердің үстинен хуқим сүрип, көп шөжели алма бас үйректей маңқыйып тура береді. Оны кийиуге ийесинен басқа ким жүрексинсин.

Сейдан жөнинде адамлардың таң қалатуғыны хеш жаққа шықпайтуғын ғарры аяқ жетер жерде «жырау бар» десе, өзиниң данқлы геўишлерин сүйреп басып излеп кететуғын еди. Ал, оның жырауды я тыңлап отырғанын, ямаса басқа бир нәрсе ойлап, я уйқылап отырғанын, я кууанып ямаса қайғырып отырғанын билиу қыйын. Саққа жүгинисин бузбастан ахырына дейин отырып тыңлайды да, ең изинде жырауға «берекет тап» деп алғыс айтып кетеди.

Сейдан қос айдағанда байдың, гүнжараға бакқан мине деген өгизлери де шаршап жүрди. Қазыу ямаса төгин төккенде онсери бели Сейданның қолында қаңбақтай ойнады. Сонда да оның кийими жаңарып, қарны қалыққан емес. Ол әкесинен қалған азғана жерин қанша күтип ексе де, үйдиң барлық хажети соған қарап турғанлықтан, жуғым да болмайтуғын еди. Сөйтип қолындағы жалғыз сыйырдың баспағын жылда «көгине» деңгеге бериуге туура келетуғын болды.

Сейданның хаялы дәслеп қатарынан еки қыз көтерди. Бирақ Сейдан уллы болғанда қатты кууанды. Қызлары уақты менен орпы-орнына қонды. Ал, баласы Дәумурат өзиндей қарыулы жәрдемши болып жетисти. Қызығын айтпайсаң ба, Дәумурат тап әкесиниң терисин сыйырып, соған қаплап қойғандай, минези, түр-түси жағынан Сейдан

ғаррының дәл өзи болды да шықты. Ол да әкесиниң мийнет сүйгиш қәсийетин дәрхал өзине мийрас етип алды.

«Хожалығымызды бир дүзесек еди» деген ой Сейдан ғаррының көкирегіндеги өзинше ең қәсийетли әрманына айланды. Ол өз жерин қолдан келгенше күтип егий менен бирге, қасына баласын алып, киси есигінде кунликшилик ислеуйнде таслаған жоқ. Бирақ бәри бир келте жип гүрмеўге келмеді.

Совет хукиметиниң орнағаны жөнинде хабар оған келип жеткенде, Сейдан ғарры аўыр геуйишлерин сүйреп, теңселе басып, Алланияз байдың қосын айдап жүр еди. Бул үлкен хабарды еситкенде узақ уйқыдан оянған адамдай бойын тиклеп, қалын қасларын алақаны менен көтерип. кеш гүздиң ашық аспанында қайтып баратырған тырналар дизбегинин изинен Сейдан ғарры узақ қарап турды. «Гедейлер хукимети» деп гүбирленди ол хәм көп кунге дейин хәр кимнен бул үлкен жаңалық туўралы сорастырып жүрди. Ал, Алланияз байдын жер-мүлки хатланып, өзи Лар бойына көширилип жиберилгенин көргенде, «байдан да күшлилер бар екенаў» деп хайран қалды.

Бирақ Сейдан ғарры байдың отаўы тийелген арбаны айдап оларды Лар бойына алып барып таслаўдан бас тартқан жоқ. Қолында қалған жалғыз бийесин байдың өзи минип, көштиң алдында кетти. Баласы Калнияз сары болса әдеуйр жүргеннен кейин шаршап, Сейдан айдап киятырған өгиз арбаның алтақтасына миниўге мәжбүр болды.

— «Ийт қутырса ийесин қабады» деген усы,— деди ашыўға буўлығып бай баласы,— хәзирше қутыоа турсын, қәне! Ата-бабамның әрўағы ырас болса, бұл жалаң аяқлардың жонынан таспа тилермен еле. Жакында «ақ патша» тахтына қайта отырады, әскер жибереди. Әне тамашаны сонда көресең...

«Хақыйкатында да бул бир нәрсени билетуғын керинеди— деп ойлады Сейдан,— камбағаллар журт сорайды дегенди усы жасыма дейин, тек ертеклерде болмаса. хеш жерде еситкен жоқ шығарман»...

— Еле қарап тур,— деп сезин даўам еттирди Қалпияз арбадан түсип, Сейдан ғарры менен қатарласа жүрип,— қазан-табағың, қатын, бала-шағаңбәри орталыққа түседі, ахыр заманның нышаны деген сол.

Қалнияз үзлексіз қалтырап, артына қарар еді.

Сейдан ғарры анаў-мынаў деп Қалнияздың кеўилин жубатқан болды. Солай да «жалан аяқлар, ийтлер» деген сөзлер әлле неге оның шымбайына батайын деди. Екиншіден байдың бәдерге қылынып, аўылдан шығарылып жиберилгенине ишинен күтә ырза еді. Ол байдың еки қара үйин Лар бойына апарып таслап, ертенине аўылға қайтып келді.

Қелсе үйінде Пақырбай батрачком оны күтип отыр екен. Пақырбай ғаррыға жайлап түсиндирип отырмастан, өзинин қәдимги қызбашылығына салып. мәселени кесебелден қойды.

— Көрип жүрсең бе, биз жерди жәбдилесип егип атырмыз. «Қен кийим тозбас, кеңесли ел азбас» деген емес пе? Сонлықтан хұкиметимиздин аты да кенес хұкимети деп аталады. Жақын жылларда еле бизин қанымызды сорып келгеи барлық бай атаўлыны жоқ етеміз. Менин айтайын дегеним: көштен қалма демекшимен...

— Бул әлибетте жақсы. Бирақ сен айт, бала; «еле барлық мал-мүлик, қазан-табақ, қатын, бала-шаға орталыққа түседі» дейди ғой. Буған не дейсең?— деди Сейдан тап геўишине саўал берип турғандай төмен қарап.

Пақырбай ашшы мысқыл менен күлип жиберді.

— Бул сөзди ким айтса да, ол нағыз аўантырыс. Сен бул сөзге исенбе, ғарры. Бул нырыққа сыймайтуғын өтирик. Бул— гедейлер хұкиметине жат-жамайдын жаўып отырған жаласы...

Пақырбай ызадан әзин зорға тутты. Оның муртлары жыбырлап, қоллары дирилдей баслады. Ол қайсы бир жерде жақын жылда усыған усас дийханлардық бирлеспеси болғанлығын «Қосшылар» союзынын бир жыйналысына барғанда еситкени есине түсти. Дурыс, онда

дийханлар таўығына дейин орталыққа салған. Ал, көп узамай, дийханлардын гедей, хәлсиз гезинде бундай бирлеспе дүзиў мүмкин болмағаны ушын, бул бирлеспе дийханлардын өзлериниң қарары бойынша тарқатып жиберилип, орнына ТОЗ дүзилген екен. Бирақ «қатын, бала-шағаны да орталыққа салады», деген не сумлық! Буны ғаррыға ким айтты екен? Қим айтсада, соны таўып турып. басын жулар ма едиң?

— Ахыры, өзиң ойлап қара. Сейдан аға! Дурыс, артельге көшкенимизде күш көликлер хәм азын-аўлақ маллар орталықта бағылып, жәбдилесип пайдаланылады. Ал, бунын есесине, байға жалынбаймыз, хожалықларымыз мировский болып көтериледи. Аўыз биршилигимиз артады. Биз пахта беремиз, ал, хүкимет бизге ақша, товар, машина, буўдай сыяқлы хәжетинизге керекли нәрселерди арзан бахаға есаплап берип турады. Бирақ «бала— шағаны да орталыққа салып пайдаланыў» дегенин хеш қандай шынлыққа сыймайды. Хәр ким өз кеўлине келгенин ислеп, дийханлардың тәғдийри менен ойнайтуғын заман өтип кетти. Қәне, Сейдан аға, истин негизине келейик«Бөлингенди бөри жер»— деген. Тамырыңда дийхан қаны жүрип турыпты, ал жүрегиң неге дийханға исенбейди...

Ғарры өзін әлле қандай қолайсыз сезнп, тап геўиши менен кеңеспекши болғандай темен қарап салбырай түсти. Әллен ўақытта Сейдан бир қапталына қарап:— Биздей тирсеги шыйқылдаған ғаррыларды жәбдилестирип не пайда кересиз? Жасларды тартың, олардың билегинде күши, басында мийи толық— деди хәм жўўерисине қарай бурылып кете берди.

— Чорту, старик, жақсысөзге еле сени зар қыламан. Өзин еле «мени тозластыр» деп бизге келип жалынасан - деп бақырды Сейдан ғаррынын зор денеси сүзетугын буғадай әстен изине айланып еди, онын ашыўлы гүжирейген енсесин көрип Пақырбай сескенейин деди.

«Мына таўназар ғаррының тарпыўына ушырайман-аў» деп -ойлады ол. Бирақ, ғарры оған жуўырмады.

— Ким билипти, бәлким, бир гезлери айтқаның келип «мени жәбдилестир» деп өзим барып жалынып та жүрермен. Бирақ, батрачком, сен хұкиметтиң сиясатын абайлап жүргиз. Ол кимниң қәлеўинше созыўына келе беретуғын «шарият» емес. Қеңес хұкимети саған дийханды қорқытып бирлестир деп қойған жоқ шығар...

Ғарры усылай деди де, жайлап басып жүўериге кирип кетти.

Батрачком таңланғанынан бир майданға дейин қаққан казықтай зиңирейип бир орында турып қалды.

— Чорту, сен ғарры... жәбдилеспесең терисине, жәбдилес, бирақ жаңағы жат пикириңди ендигиден былай және бир жерлерде айтсаң ахмақ сени подсуд жиберемең, подсуд... Түсиндиңбе?— деп бақырды Пақырбай кетип баратырып. Ал, Сейдан ғарры болса қайтып артына бурылмады.

Пақырбай буўлығып тап ғаррының ашыўын алғысы келгендей атына қатты-қатты қамшы тартып жиберди. Бирақ, өмиринше биреўдиң бетине келмейтуғын мына ғаррының енди адам менен қарсыласып, сиясат жүзесинен пикир таластыра баслаўы Пақырбайға, ауыл коммунистине унай баслады. Сонда да оның ғаррыға деген ашыўы тарқамады. «Биз Қеңес ушын күни-түни тынбай гүрес жүргиземиз. ал, бул оңбаған ғарры, жәбдилеспегени менен турмай»...

* * *

Сейдан ғарры жүўерисин орып атырып, жаңа ғана өзин әлле қандай бийтаныс сөзлер менен сөгип кеткен батрачкомды ойлады. «Чорту», «аўантырыс», «хрен»,-. тағы не деп еди? Бул не дегени? Не деседі мени еркелетип айтылған сөз емес булар «Ийттиң баласы, алжыған ғарры, эзиң жәбдилеспегениң менен турмай дийханлардың

бирлигине қарсы терис пикир таратып жүрсең» дегени ғой шамасы, деп ойлады ғарры...

Ол ашыұлы еди. Бірақ езине ме ямаса жаңағы Пақырбайға ма, кимге ашыұланғанын түсине алмадыТеридей қалың күсли алақанына бир түкирди де, тап ашыұын жүөериден алғысы келгендей, жапырып ора баслады. Көп узамай ғарры бротала иске берилип, басқа ойды умыта баслаған ёди. Оның мезгил шаңы көмип таслаған қулағына сатырлаған арбаның даұысы келди. Алланияз байдың кооператив орталығына алынған шылт жаңа гүлмыйықлы арбасын хәм оның алтақтасында қосық айтып, қалаға пахта алып баратырған таиыс жигитти керди. Ғарры әлленеге өзін жүөериниң тасасына алып, арба өтип кеткенше қыймылсыз изден қарап турғысы келди. Бірақ кәпелимде жүөериниң екінши жағындағы соқпақтан таныс дийханлардың ғаұырлысы шықты.

— Сейдан ағаның дақылы быйыл питик көринеди. Пақыр қыс азығы мол боларӨзи қатты мийнеткеш адам-аў,— деп бир дийхан қасындағы ер-турман кетерип киятырған жолдасына сәйлеп баратыр.

— «Тил-жағың тасқа» деди Сейдан ғарры, жолаұшылардың изинен сығалап. Бірақ ол өткинши дийханлардың өзи жөниндеги жақсы пикирлерине ишинен ырза болды. Ал, өзиниң журтқа керинбей тасаланып турғаны еснне түсип, енди ол усы питик дақылың орыұға да иштейин жоғалта түсти. Қыр дөгерек күтә кеўилли едиОл туў алыста шаұқымласып пахта терип жүрген хаялларға да, жолда баратырған екидийханға да қандай бир қәсийетли сезйм менен қызыға қарады. Қетип баратырған дийханларға қолын былғап бақырғысы хәм олар менен бирге кеткиси келди.

Ғарры әллен ұақытта өзине келди хәм басындағы ойларды серпип таслады. Арбаның солағындай узын қулашын керип. орағын силтеп қалып еди, ири шингирикли үш түп найман теңселе басып орақшынын кушағына, кулады.

* * *

Бир күни Сейдан ғарры әдеттен тыс ерте оянды. Ол кызық түс көрди. Жас жигит гезинде Сейдан бир қызға ашық болып жүрди. Бирақ жас Сейдан есабын таўып сөз айта алмай жүргенде-ақ қызды Алланияз бай урып-жығып қонсы болыслықтағы бир бай жорасына тоқаллыққа әперип жиберген еди. Мине ендн сол қыз онын мойнынан қатты кушақлап алыпты. Ғаррының кеўлинде бир гезде сөнип қалған, хәзир жат хәм түсиниксиз, бирақ сондай сағынышлы бир сезим оянып, қыздын қолы жағып баратырған сыяқлы. Бирақ көп узамай «жағымлы» қоллар оны қатты буўып, дем бермей таслады. Ғарры оянып кетти.

Сейданды шынында да қапталында жатырған баласы мойнынан қатты кушақлап, уйқысырап атыр екен. «Туў ахмақ» деп баласын көкирегинен ийтерип жиберди. Жигит зорға әкесинен жаздырылып бир ыңырсыды да, өз орнына аўнап түсти хәм қорылдысын даўам етти.

Буннан кейин Сейдан уйқылай алмады. Ол сыртқа шықты. Өзегі геўленген ғарры қара таллардың шақаларына бүрилип турған таң шымшықлары жуғырласып, әллекандай бир әхмийетли мәселе үстинде тартысып атырғандай. Тамның артындағы жарты пақсаның үстинде өпепек отыр. Сейданның есине бир гездеги, тап мына өпепектиң түсине усас мөрели шапаны түсти. Ол уйқыдан оянып атырған өзиниң туўысқан аўылына, морылардан, қара үйлердиң түцликлеринен көтерилип атырған түтин буўдақларына да сүйсинип қарады. Денесине қандай бир күш қуйылып, өзін жасарып кеткен сыяқлы сезді. Жағымлы сәўир ғаррыға сергеклик әкелип, кеўлин көтергендей болды.

Азанғы чайдан кейин Сейдан ғарры геўишип жамап отырып, көптен берли келеңкедей кейнинен қалмай хәм басқа ойларының үстинен хүким сүрип жүрген бир ойға қайта оралды. Ол хәзир өзін ертеклерде суўретленетуғын

үш жолдың дәрбентинде турғандай сезді. Бирақ бул ертек емес еді. Бул— ғарры дийханның елдына үлкен емир мәселесін қойып, оннан жууап күтип турған үлкен шынлық еді. Бул шынлық кем-кем езін танытып, хәр қандай басқа пикирлерди тықсырып кууып шығып. Сейданның басына жайласып алған үстем ой болды.

Бир ўақытта сыртта ғаўырлы шықты. Аўыллас дийханлар тап қасақана ғарры еситсин дегендей, бүгинги болатуғың жыйналыс туўралы, кооперативке кеше алынған затларды бүгин ТОЗ ағзаларының белисетуғынлығы туўралы сейлесип киятыр. Сейданның денеси пүткіллей кулаққа айланып кеткендей ынтыға тыңлады.

Дийханлар үйдиң тусынан етип кетти. Олардың айтысып баратырған жаңалықлары да, ашық ҳаўада интимақ пенен сөйлесип баратырғаны Да ғаррыны өзине тарта түсти. Енди оны қандай бир белгисиз күш есикке қарай сүйреді. Бирақ Сейдан ғарры өзинин жалаң аяқ екенин хәм ошақ басында езиўин кең жайып, оған қарап күлип отырған баласын көрип, өзинин бул күтилмеген қолайсыз хәрекетинен уялайын деді.

— А... Дәўмурат, балам, кемпир қайда? Сыйырды қорадан шығарып жибердиң бе?— деп миңгирледі ғарры.

— Кемпир дигирманға кетти. Ал, сыйырды күнде усы ўақта қорадан шығаратуғын ба едик, хәзир сәске ғой, аға?— деп Дәўмурат та сумпайылына қалды. Өзинин баласына берген бул қолайсыз саўалы хәм баласының өз үстинен күлип отырғаны Сейдан ғаррыны ғазепке келтирди.

— Ал, сәске болса, енди не қылып отырсаң, көкнаршыдай чайға бөгип? Тур, кет жумысыңа!— деп бақырды ғарры.

Тил алғыш Дәўмурат әкесиниң қәхәрли буйрығына үнсиз бағынып, тез жыйналып, белин қолына алдыда, жумысына кетти. Изинше арқанын хәм орағын белине қыстырып, Сейдан да қамыс әкелийге шықты.

Сондай жағымлы самал хәм шағырайған ашық хаўа ғаррының кеўилин көтере баслады. Ол Кегейлиниң бәлент жағасына шығып, хаўаны сирескен кекирегине куштарлана жутып турды. Оның тозған сүйеклерин де мына сәуир самалы жердиң тоңы менен бирге жибитип баратырғандай.

Туў алыста күнгей жағы гүмис жалатқандай бир тода көкше булт ызғып баратыр. Тас төбеде узақтан қайтқан шаршамас саяхатшы тырналардың ғағырласқан сести тал-тал еситиледи. Ғарры тырналардың даўысын бар дыққаты менен тыңлап турды.

Кегейлиниң кенарын жуўған қызыл суў тасқынынык бетинде еқ соңғы сеңлер жүзип баратыр. Ал, муз үстинде жалғыз шағала желбиреп жүр.

Сейданға мына жастан жанына үнлес, бәхәр менен оянған туўысқан жағыс хәдден тыс сүйкимли хәм жүрегине жақын туйылды. Оның ата-анасы да усы жерде жасап, усы жағада жерленген. Ал, Сейданның өзи де усында дүньяға келип, аўылынан атлап шықпай-ақ алпыс жети бәхәрди көрди. Ол усы жерге қанша терин төгип, мийнетин сиңирген! Оған бир гезлери усы нсерден басқа жерде тиришилик жоқтай, ал, мына Кегейлиден жайлымы кең суў жоқтай көринип те жүрди.

Ғарры бәлент жағада қиял сүрип, өзиниң усы жерде ойнап қалған балалығын, жигитлик мәхәлин көз алдына келтирди.

Бир жола қыстың ақырғы гезинде Кегейлини тап усы жерден сең буўған еди. Өр бетте қашыны бузып кеткен суў Чимбай қаласын хәм дөгеректеги егис жерлерди ала баслады. Тығылған сеңди бузыў ушын аяқ жетер жерден жығын-жығын адамлар жыйналды. Суўға жол ашыў ушын абыржы муз үстинен барыў хәм аўыр лом темир менен сеңди бузып, тасқынға жол бериў керек, болды. Сонда хәммеден алдын жүрек етип музға түскен усы Сейдан емес пе еди? Оның изинен жети жигит түсип, өлим қәўпине тикке қарап турып музды буза баслады. Суўықта көйлекшең, аўыр ломды Сейдан музға урғанда, жағадағы

халық оған көзі толы мухаббат пенен қарап тұрысты. Бірақ жол ашылған суў музды жемирип қәпелимде гүўлей женелгепде Сейдан алдындағы музға түсе алмай, суўға гүмп етті. Темирдей суў жигиттің мийинен шықты.

Бірақ ол өзине жигитлер тәрәпинен еозылған узын шанышқының ушынан услап жүзе баслады. Жағаға шыққаннан кейин Сейданды журт тонға орап, бираз аўнатты да, соң ол кийинип алып, өз үйине барғанша жуўырған еди. Сейдан бир хәпте аўырып жатты. Бірақ, мийнеткеш жигиттің күшли хәм шыдамлы денеси узақ аўырыўға шатылмай-ақ жазылып кеттн. .

Жыллы сезим менен өз ядында оятқан жаслығы Сейданға қартайғанлығын умыттырып жибергендей болды. Ол енди жағадан үлкен гөне жаптың аңғарына түсти де, куўрақ нар қамыстың қойыўырақ, жерин излеп кете берди.

Оның алды бетинде бир аласар кус шүйилип жүрипти. Сейдан көп жүрген жоқ. Алды беттен, жаңағы ушып жүрген кустың астынан бир ат хәм оннан сәл аррағырақта гүйбеңлеп атырған жалғыз адамның қарасы керингендей болды. Жалғыз атлы Сейданның аяқ даўысын еситиўден селк етип артына қарады дз, дәрхал етигиниң қонышына қолын апарды. Бірақ әлле неге уялғандай қызарып, ғаррыға жүзеки күлки менен ыржыйып күлип қойды хәм алдындағы қаптың аўзын тез-тез буўа берди.

— Қай баласаң? — деди Сейдан, қасларын алақаны менен кетерип турып.

— Хә, Сейдан ғаррымысаң? Ассалаўмалейкум! Аўхалларың қалай, балаң ержетип атыр ма?

Ғарры жалғыз атлыны таний кетти. Ол езине берилген сәлемди де елестирген жоқ. Гүнгиртлескен көзлери қанлы жыңғыл үстинде жатырған жас териге хәм егиздің қарағай шақлы геллесине түсип, жүреги суў ете қалды.

— Ырыдай, не бүлдирип атырсаң— деди Сейдан жат адамның қасына жақынлап.

— Заман сондай болған соң, не қыласаң, Сейдан аға. Өз малыңа өзиң уры болып... дегендей. А, айтқандай, тоқтап тұр, несиебең жаман емес көринеді. Үстинен шыға қойып едің, саған еки-үш асым гөш берейін...

Жат адам қаптың аўзын тез шешіп, қолына илйнген өгиздің артқы жанбасын тартып шығарды хәм Сейданға уеынды.

— Мә, ал! Шапаныңның шалғайына ора. Бир оқ пенен еки қоянды атқаныңды көрмейсең бе: кемпириңе хәм отын, хәм гөш алып қайтатуғын болдың. Бул өгиз кооперативтин қорасында тура бергенде саған бундай майлы жилик қайда? Еле ТОЗ ға киргениң жоқ ғой, солай емес пе?... Дурыс ислегенсең. Бала-шағанды да орталыққа беріп, өзиң усы жасында қаңғырып кетсең, оннан азабы болар ма еди,— деп жумық көзлі, сары мурты салбыраған иркілдек семиз жигит егиздің жанбасын қасындағы ақсардың үстине қоя салды да, қапты қайтадан құмбыл болып байлаўға киристи.

«Уай хайўанның баласы» деди Сейдан ғарры ишинен гижинип. Оның есине бир нәрсе сап ете қалды... «Сениң сол сөзиңе исенемен деп, Пақырбайдан бурын құлағым еситпеген қанша сөгислерди еситтим... «Хрен», «аўантырыс»... деп те секти-аў, усының себебинен мени. Енди мине, ези қолын қанға батырып турып, қаншықтай куйрық былғаңлатыўын көрмейсең-бе?»

— Неге зинрейип тұрсаң, ал ана жанбасты! Отағасы, «ер мойнында қыл арқан ширимес» деген. «Ақ түйени кердің бе, жоқ!» Аржағы өзиңе түсиникли шығар... Аўызбастырық ушын бизден шылт жаңа шапан кийетуғынды да билип қой, — деди, көзин қысып күлип сары мурт хәм гелле менен терини тез жасыра баслады. Оннан кейин сары мурт қәдимги буйырып үйренген аўызы менен:

—Атты әкел, мына қапты артыўға көмеклесип жибер,—деди ғаррыға.

«Мине және бір аттың изи жатыр. Көмекшиси ким екен? Не ушын ол кешигип атыр? Ұайұанлар, түни менен қалай булар бір өгиздің гөшин жайғастырып үлгере алмаған?:»

—Көмеклесейин!...—деди Сейдан, тап орнынан биреу жулып алғандай, шаққан қыймыл менен атқа карай батыл адым таслап. Бирақ сары мурт бул сөздің анық мәнисин Сейдан ғарры зәңгиге аяғын қойып, ерге тырмасып атырғанда ғана барып түсинди.

Сейданның налети геуишлери зәңгиге сыймады. Енди ғарры геуишти тез шешип таслап, зәңгиге шылғаушак аяғын қойып, ерге жаңа өңменин арта баслаған еди, аттың аржағына қутырған жыртқыш ұайұандай өңкеңлеп жууырып келип қалған сары муртқа көзи түсти. Сейдан енди атланып үлгере алмайтуғынына көзи жетти. Ол жерге қайтадан түсе салып, беліндеги орағын сууырып алды хәм өзиниң атайы душпаны менен қатаң шайқасқа таярланды.

—Ұа, көргенсиз ғарры ийт,—деп бақырды тислерин қайрап сары мурт—сениң жанықды жәхәннемге жиберейин...

—Қорқатуғын балаң шешеннің қарнында жатыр,—деди қасларын түйип Сейдан ғарры. Сол гезде Сейданның қолындағы көк қасқа ат гүлдир етип киснеп, қапталға қаймықты. Сонда ол қолына жыланбауыр қамшы услаған душпаны менен бетме-бет қарсыласып турып қалды.

Сары мурттың қамшыны силтеп уйренген қолы бул сапары да қәте жиберген жоқ: айлана берип, тартып қалған еди, Сейдан қолы менен қорғанса да, қамшы оның қулақ шекесин тилип кетти. Ғарры шимиркенип, бетин жыйырды хәм қулағын бир услады. Сөйтти де ол орағын силтей түсти. Бирақ еккинши қамшы ғаррының беталдынан тийип, көзин шығарып кете жазлады.

Бетинен аққан қанды жеңи менен сыпырып, Сейдан көзин ашып еди, душпанның қонышынан сууырылып киятырған еки жүзли қанжарды көрди. Ғаррының жүреги дирр етип хәулирди де, тез қайта басылды. Енди ол өзине

қарсы пышақ көтерген қолды бар күшін салып орағы менен қатты орып жиберди. Ал, сары мурт ыңырсып, пышақты жерге түсіріп жиберди де сүйегі шығып, шаппаттай ети жалбырап қалған билегін аұзына басып, отыра кетти.

Бул гезде Сейдан ғарры анадай жерде урыққа отлап турған көк қасқаға тез барып, минип үлгерген еди.

Пүткиллей үмит оты сөнген сары мурт қолынан қаны сорғалауы менен Сейданның изинен жууырып киятыр. Жууырып киятырып жалынады, ғаррыны жарасуыға шақырады.

—Сейдан аға, қудай ушын қайт кейниңе. Бунша рейимсиз болғаның не? Қудай урсын, пайғамбар урсын, саған сорағаныңды берейин... Өмир бойы жейтуғын дүнья тауып берейин, қайт, Сейдан...

Бирақ Сейдан ғарры артына қарамады. Әдеуір жерге дейин ол өз душпанының жалынып бақырған хәм ең соңында өкирип жылаған дауысын еситип барды.

* * *

Ким билипти, егер кеңседен активлер шығып келип, Пақырбай жыйналысты ашық деп дағазаламағанда, мүмкин Үсен паңқылдақ әжайып геуиш жөниндеги энгимесин еле де соза түсер еди, ал дийханлар күлиўге де хәли келмей қалар еди.

Жыйналыстың ашылыуына қарамастан, хәр жерде адамлардың көбисиниң бетинен жаңағы узақ күлкиниң изи өшпеди. Тек жыйналыс салтанатлы түске енгенде ғана барып күлки умытыла баслады. Сонда да хәр жерден, қабаққа шымшық қамалап атырған баладай күлкисин бууа алмай аұзын басып, бығырлап атырған жас дийханлар көринди.

—Жолдаслар! Быйыл биз егистиң басланыў күнин мерекедей етип өткериуимиз керек. Сөйтип, биз бул күни жәбдилескенлигимизди көрсетемиз. Мине бул да жамай

жаұымызға соққы болады... — деди Пақырбай, бар даұысы менен сөйлеп.

Пақырбай өзине-өзи қанаатланбады. Ол еле де үлкенирек пикир айтқысы келди. Бирақ батрачком ағасы өз пикирин баянлаўға ылайықлы сөз таба алмады Сонлықтан оның сөйлегенинен қол силтеуи көп болды.

—Егис мапазын жерди суўғарып, соқа-сайманды сазлаў менен ғана емес, ал сийсий тепериш болып қарсы алайық... Мәселен, алайық-.

Ол ҳаўадан бир нәрсе услаў ушын қармаланып атырғандай қолын ербеңлете берди..

Мәселен, алайық, сол күни ТОЗ ға ағза тартыў...— дегендей. Еле бизде гедейлердиң арасында түсинбеўшилер толып атыр. Тек түсинбеў емес, ал Кеңеске қарсы аўантырыслық өсек таратыўшылар да бар... Ондайларды —деп Пақырбай шеке тамыры билеўдей болып, ашыўға буўлығып, алдындағы қыйсық столды мушы менен салып қалды.

—Ондайларды үгитлеў керек,—деди Иван Васильевич Пақырбайдын, қалтырап қызарған жудырығын услап қысып.

—Аўа, үгитлеў керек,—деп келисиўге мәжбүр болды Пақырбай. Жыйналыс аяқлана келген еди. Сөйлеп атырған дийханның сөзин бөлип, кәпелимде артта отырған хаяллардың арасынан бир келиншек «пырқ» етип күлип жиберди де, уялғанынан аўызын орамалы менен көлегейлей қойды.

—Тыныш! Несине күлесең—деп жыйналыс ағасы оны тәртипке шақырған еди, тап қасақана болғандай қалған хаяллар да күлисти.

—Хай, Паңқылдақ Қурдас, анаң қара, жаңағы айтқан геўишиң киятыр!—деп екінши хаял Үсенди шымшып алды.

Егер, мине деген шебер ертекшил биреў, мына сапары бул жерде атлы пайда болған Сейданды усы көринисинде сүүретлеп айтып берсе, ҳеш ким инанбас та еди-аў. Мүмкин, атақлы Дон Киходта самал дигирманының

қасында пайда болғанда, мынадай күлкилі көринисте болмаған шығар! Ғарры қаңылтақ ерде, көк қасқаның үстінде әудийип отырып, жорғаны сүріп киятыр Оның суұықтан қызарған жалаң аяқлары зәңгиден төмен түсіп, салп-салп етеди. «Денгенениң үлкенин түйе сойғанда көрерсең» дегендей, күлкинің әкеси енди басланды. Бирақ ғаррының жүзи ашыұлы, суұық айбат шегип киятыр, кеңсе алдында топланған журттың өзине қатты күлгенине де ол пәрұайсыз қарап, атты тақымы менен қысып-қысып қояды.

—Бетим-аў, мынаў жүн сақал қайнаға бизиң ТОЗ дың көк қасқасын минип киятыр ғой,—деди бир ҳаял таңырқанып.

—Иван, көрдиң бе? Мынаў бағана бизлер геўишине таласқан ғарры,—деди Пақырбай алақанындағы насыбайын шашып таслап—кооперативтиң аты бул чорту ғаррының тақымына қалай түсіп жүр! Мен ҳәзир оған көресини көрсетемен!

Пақырбай атлы ғаррыға қарсы жүрди.

—Ты, подожди, истиң мәнисине жетип алыў керек ғой,—деп Комаров Пақырбайды жеңинен тартты.

Ал, ғарры жақынлаған сайын истиң мәниси өзинен-өзи түсиникли бола баслады. Журт Сейданның сақалынан сорғалап жолақланып қатып қалған қанды хәм бет-аўзын тилип кеткен қамшы излерин көрди.

—Хай, аңгөдек балалар, маған ба я өзлериңизге күлип турсызлар ма?—деди ғарры аттан түсіп, дизгинди Пақырбайға услатып атырып,—Кегейлиниң бойында ата душпаныңыз қан ишип атыр, ал сизлер... Миниңлер атқа...

—Қан ишкени қалай?—деп Үсен түсинбей, сақалын қасыды. Сейдан ўақыяны қысқа хәм тез айтып берди

—Хай Сейдан аға, айтып турғаның қайсы Қалнияз? Алланияз байдың баласы дейсең бе?

—Ту, сволочь, түни менен қыласынды қылған екен ғой,—деп тисленди Пақырбай,—ал, қораның сақшысы қайсы гөрге кеткен?

Бир неше жигит атларға секирип минип, Кегейли бойына қарап шаба жөнелди.

—Жигитлер, мениң геўишлеримди-де әкеліўди умытпаң!—деп бақырды, Сейдан. Басылған күлки толқындай гүўлеп және көтерилди.

—Тутыңлар жигитлер, тутып келиң аўантырыс ийтти!—деп Пақырбай қуўғыншылардың изинен бақырды. Ол Сейданды қушақлап, тап ашығын қушқан жас жигиттей ғаррының жүнлес бетинен шорпылдатып сүйип атыр.

—Рахмет, Сейдан аға, рахмет! Сен өзиң нағыз қызыл гүрес адамысаң! Нағыз боеўойсаң. Мен, ахыры сени «жәбдилес» деп напрасно үгитлеп жүргеним жоқ ғой. Молодес! Саған прәми Кеңес хұкиметиниң атынан алғыс айтаман!—деди ол муртын шыйырып күлип.

Ал, Иван Васильевич Муртаза палўанның қулағына бир нәрсе сыбырлап еди, ТОЗ председатели оны мақуллап, складшысы екеўи ишке жуўырып кетти.

—Саған жәбдилескен хожалық атынан рахмет, Сейдан аға,—деди Муртаза палўан, күшли қоллары менен ғаррының жабадай тарбық қолларын қатты қысып—ерлик иследин!

ТОЗ председатели шылт жана бир жуп азиатский галошты ғаррыға усына берди.

—Бул саған бизиң сыйлығымыз,—деди Пақырбай Сейданның арқасынан қағып.

Сейдан ғаррының қолында оның өмиринше әрман еткен заты жеп-жеңил, бийик ернекли, үлкен галош қуяш нурына шағылысып жалт-жулт етип турды. Аўылласларының алғыс—хұрмети, таза резинаның сықырлысы хәм оннан шыққан фабриканың ғаррыға бийтанис, бирақ жағымлы ийиси Сейданды мәс қылып жибергендей болды. Ол қолындағы сүйикли галошларына қарап турып, жадырап бир күлди...

Бизиң аўылдың ғарры дийханлары усы хәдийсе туўралы айтқанда «биз Сейдан ғаррының шын ықласы

менен куўанып күлгенин тек сол сапары ғана көрдик» дейди.

Мен бұған гүманланбайман. Мүмкин, өмиринше турмыс хэзлигин көрмеген, журт кеўил бөлмеген ғарры дийханның бул өзін биринши рет шын бахытлы адам деп сезгени болар!

1956-жыл, ноябрь. Нөкис.

ЕСТЕН ШЫҚПАС ЕКИ ТҮН

(Бир колхоз председателинің өмиринен)

(Гурриң)

1

Аннабай аға буннан ярым эсирдей бурын «Қара көлдің» күн шығар бетиндеги хэзирги өзи баслық болып ислейтуғын «Пахта нур» колхозында дүньяға келди.

Аннабайдың көзин ашып туңғыш турмысынан тап жигит болғанша көргени бақыт орнына азап, әдиллик орнына дөхмет, шадлық орнына уўайым, қайғы, хақыйқатлық орнына жалғаншылық болды. Жаман етикти қонышынан басып қунжыйып, ыссыларда қос айдап жүрген атасын көрди: жақсы кийимлер кийип, га жорға-жүрмеилерди сүрип, га салқын саяларда желпинип отырған Толыбай тақылдақларды да көрди. «Неге мениң атам да тақылдақлардай жанының хэзин билмейди?» — деп ойлайтуғын еди, ол жас гезинде.

Аннабай кем-кем өсип, шаўқымлы ойынларға араласа баслады. Бираз балалар жүйрик атларын шапқылап жаяў жуўырып жүрген Аннабайды қақтырып жығатуғын болды. Ал, Аннабай болса, дөп-дөңгелек қара көзлерине жас алып,

тулымшағы желбиреп, тайыншақлы балаларға телмирип қарап турар еді.

Бирақ, қанша телмирип қараған менен «көзің дөп-дөңгелек, суп-сулуы екен»—деп, оған тайын берген адам жоқ, «бай» хәм «жарлы» деген сөзлердің мәнісіне жас Аннабай енді түсіне баслады. Мине оның жаслық дәуіри усылай басланды.

Қунназар аға шым-шырқадай бала-шағасын баға алмай албырап қалды да, бир қыста ең үлкен баласы 12 жасар Аннабайды иләжсыздан мал бағыуға мәжбүрледі. Саратанның ыссы күнлерінде ерни гезерип, аяқтарын «қара көлдің» шөгірлери жаралап, қақаман сууықларға тоңып 7 жыл ауылдың малын бақты. Хәр кимнин таяғын жеп, сөгисин еситип көрмеген хорлықтарын көрді. Оның менен әкеси Қунназардың бири еки болмады да, Толыбай тақылдақ сыяқлылар салқын саяларда мақлайына күн тийгизбей отырып-ақ, байыған үстине байый берді.

—Аға—деди бир күни Аннабай, аяғының жарығына май жағып отырып,—енди мен мал бақпайман, ертең ауыл жасы үлкенлерине өзің барып айт. Мен бул талапты қояйын, «Аш болсаңда атаңның кәсибин қыл» деген, енди атыз жумысына жарайтуғын болдым...

Усы сөз айтылғаннан бес күн соң Аннабай Толыбай тақылдақтың жоңышкалығында көринди.

—Аннабай балам. Қуда қәлесе өзим сени қатарға қосып жибермен. Бизиң үйде жүре бер, тамағың тоқ, кийимің пүтин болады. Бирақ, әкеңе усап ғырс, өжет болма, алипайым бол, «Өзиң жатық болсаң, ишкениң қатық болады»—деп, барған күни тақылдақ оған ақылын айтып қойды. Ақ көкирек бала тақылдақтың бұл «мийрибаншылығына» күтә қуғанды. «Дурыс сөз, ақылсыз адам усындай байлыққа ийе болама, ал, мениң әкем болса, өзинің иске уқыпсызлығынан байымай жүр. Булар саясын салса, мендей бир жигиттің қатарға қосылуы қыйын емес ғой». ...Қуғана-қуғана ғайратланып гүрпилдеген гүлте жоңышқаны дизден шыққа былғанып ора баслады.

Сәске ұақыт шамаласқанда ол басын көтерип артына қарады. Бул ұақытта оның қасына бир қолында жүўени, бир қолында қамшысы, қабағы жабылған тақылдақтын ортаншы баласы Хожбан келип турған еди. Ол берилген сәлемди де алмастан, Аннабайды шешиниўге буйырды. Аң-таң болған Аннабай бир қызарып, бир бозарып, жыртық көйлегин шеше баслады.

—Қәне аўнап көр мына орған жериңе!

—Мен не айып иследим, отағасы?

— Не ислегениңди не қыласаң, нәлет болғыр сениң, аўна деген соң аўна деймен!...—деп бақырды қамшысын көтерген Хожбан. Аннабай жерге жығылды.

Қәне, жоңышқа түбирлер арқаңа бата ма?

—Көрип турсыз ғой, аға тап етима өтип баратыр.

—Түргел онда! Ақмақ ийттиң баласы, сен усаған жуўындыхорлар усындай жарым белден орып жети атыз жоңышқаны қатардан шығарды. Ақыры, адам баласысаң, ис дегенди түсинип ислеў керек. Тап мына шашыңды пәки қалай сыйырса, сондай тықырлап ор. Болмаса тухымның зүрәти болмайды, түсиндиң бе, мийлан? ... деп қамшының сабы менен түртип қойды хәм қалбирден өтпейтуғын жабайы сөгислердиң биразын жаўдырып кетип қалды. «Қурыған жарлылық-ай. Өзимнен жаман адамға бунша хорлаттың-аў! Егер усыннан қамшыны қолынан жулып алып турып, көкада қойдай қылып сабасам, буның ахыбети не болар екен?... Жоқ, шыдаў керек.. »

Тырнадай дизилип күн артынан күн, ай артынан айлар өте берди. Ертеңги күннің мийнети бүгингиден аўырласып, келеси айдың азабы, өткен айдың хорлығынан асып түсти. Қунназар ағаның хожалық турмысы қыйынласа берди. Бир жарым танап жердиң егиси өтсе суўғарыўы, бул өтсе жыйнаўы уўайым болды. Ол да аздай қазыў дейди, жыққын дейди, көмек дейди—бәхәриў—жаз үйинде қоймайды. Тақылдақ болса, «Аннабай жанның» бир жылғы хызмет хақысы деп бир ешки 7 пуд дән берди, болғаны.

Аўыр турмыстың азабына тапланған Аннабай өзиниң жаслық жылларының қалай өтип атырғаны менен санасыўға қолы тиймеди. Қәпелимде бир күнлери оның көкирегіндеги жигитлик хәўеси ояна баслады. Бул хәўестин, ояныўына тақылдақтың қызы Арыўхан себепши болып, ол былай болған еди.

Арыўхан сәрўи бойлы, кербаз денели, ойнақшыған қара көзлеринде ақыл хәм хош кеўиллиликтин белгиси көринип турса да, ойшан, жүретуғын, еки бетиниң алмаларында мыйығын тартыўдан азырақ, ойылатуғын күлдиргишлери бар, уўылжыған мийўадай 18 жасар қыз еди. Бир күни ол Аннабайдың изинен түски аўқатын алып келгенде қыйсынын таўып: «Аннабай аў, сен қашан жигит болып, қызлар менен ойнайсан?» деп күлди хәм еки көзин бирдей ойнақшғытып турып, бирден жумды.

Қыз усы күнлери сулыў сымбатлы, сулыңғырлаў келген, қара көзлери касадай төңкерилген кең жаўырынлы 20 жасар жигит Аннабайды сыртынан жақсы көрип жүрген еди. Қыздың жаңағы сөзи оның биресе етин жуўылдатып, диңкесин қуртып, биресе кеўлин сергитип, денесин қыздырды. Оймақтай аўыздан шыққан қаймақтай мазалы сөз жигит жүрегине бирден тәсир етти. Бахытқа ма, бақытсызлыққа ма қарсы айтылған усы бир аўыз сөздиң тәсири менен оның қустай талпынған жүрегінде бир түрли аяныш па, әлле биреўге арналған жабырқаңқы сағыныш па, бир нәрселер қозғалаң тапты.

Не ислеў керек? Бетине тигилип турып, қысынбастан: усы сөзди маған хеш ким айтпай жүр еди, сени бурыннан-ақ сүйип жүрдим, айтыўға бата алмадым, кел енди уялшақлықты қояйық» деп турып, жаңағы сөзди айтқан аўзыңнан бара сүйсем бе екен... жоқ изи шатақ болар, көргенсизлик болар... Олай болмағанда да жүрегим даўамайды... «Жаман нәрсе, аманбысаң айтсаң, асыла кетеди-аў» деп жүрер. Енди не деў керек? Тил арқалы сыртқа шығыўға урынған бир аўыз сөз бенен уялшақлық

ортасындағы гүрес еки минуттай даўам етти де, ишки қысыныспасын сыртқа шығармастан жигит басын көтерди.

—Арыўхан,—деди ол күлимсиреп,—мениң жигит болып, қызлар менен ойнап-күліўиме ҳеш ким қызыққан жоқ еди, соның ушын сен де қызықпай-ақ қой.

—Басқалар қызықпаса, мәйли, мениң сол нәрсені билгим келип жүр..

—Ермек қылыўға басқа нәрсе табылмаған кусайды, қарағым. Қанша ермеклесеңиз де көтерер едим дә, бирақ, биреў көрип қойса гәп, сөз болып жүрер. Бул жерден тез жөнелгениң макул Арыўхан.

—Басқа ермеклердің бәрін жыйыстырып қойдым, енди тек сени ермеклегим келеди де турады, түсиндің бе, Аннабай?—деди қыз хәм чайникти дәстурханның ишине салып түйип атырып мәнили күлимсиреўи менен жигитке қарап қойды.

—Саған ермек болып жүрсем де қайыл болар едим. Бирақ, сен бүгин ермеклеп, ертеңге жаман үйрентип кетерсең. Соның ушын көп сөзди қой енди, түргел! Ана биреў өтип баратыр...

Қыз, жалт қарады да, Аннабайдың алдағанына күлди хәм сөздің аяғын үзип кетиўге көзи қыймай, «Мен биреўди ермеклесем, изинен қалмайтуғын әдетим бар: ал, сен де онша жасқаншақ бола берме, жасқаншақлық жақсы емес, Аннабай, буны ядына алды менен мен салып қояйын—деп оның ийининен туртип қойып, орнынан турды. Бул туртки асаў аттың шоқлығынан устағаннан бир де кем болған жоқ. Аннабайдың жүреги тордан шығыўға урынған шымшықтай тыпыршылады.

—Солайма?

—Аўа, солай, ядына салып қойғаным..-

—Рахмет қарындасым...

Бул дегишпениң кейни шынға айналды. Көп узамай-ақ еки кеўил табыса баслады. Еки жас хәрдайым түн кушағында урланып жаслық маўқын басатуғын болды. Аннабай қыздың атасына, ағаларына сезилип қалар деп

қанша тартынған менен де ўақыт өткен еди. Себеби, оның кеўлиниң дизгинин әлле қашан қыз өз қолына алған еди.

* * *

Жигит кеўлиндеги мухаббат дәрьясына тасланған бул кишкене кесек тыныш ғана ағып турған дәрьяның тек бир минутлық тынышлығын бузып қоймады. Бул шайпалыў айдынласып барып, күшли толқынға айналды. Тосаттан болған толқын дәрьяда неше жыллардан бери кәўипсиз, еркин жүзип жүрген жасқаншақлық, уялшақлық кемелерин аўдарып, батырып жиберди. Аннабай енди кимниң алдында болса да өзин еркин тутатуғын, кеўлиндегини тартынбастан айта алатуғын, ашық минезли жигитке айналған еди. Ол өзиниң 20 жыллық өмириниң ишинде бир адамды, —Арыўханды сүйеди. Оның тапқан бақыты да, куўанышы да, айтатуғын қосығы да сол Арыўхан менен бир өмирге айырылмастай тиреги бар ма? Оның Тақылдаққа беретуғын малыда жоқ, ол жарлы деген менен, усы жақлары оның ядына түскенде келешеги гүнгиртленип, думанланған көз алдына айралық елеслейди. Ериксиз жаққа узатылып, «Аннабай хош!»деп жылап баратырған бийшара қыз елеслейди...

Бир күни ақшам аўылдың ортасынан өтетуғын кишкене жаптың суў гезеги Аннабай хәм оның қоңсылары Емберген, Абдикерим, Сейтим, Нурашларға жетисти, жаптың сағасын Күдияр байдың адамлары байлай бергенликтен еки адам сағада турыўға туўра келди де, басқалары «қулақшы» болып, жапты ықлап жағалап кетти. Сағада Емберген менен Аннабай қалды Тап усы бүгин түн жарпы аўа қыз бенен ушырасыўға ўәделесип қойылған еди.

Таўықлардың екинши шақырымының өткенине әллен ўақлар болды. Аннабай, Ембергенди сағаға жалғыз қалдырды да, жапты әдеўир жерге шекем жағалап келип «ўәдели» жерге қарай бет алды.

Жазғы түн. Онша қатты самал болмаса да, өсимликлер бир-бирине әсте қақлығысып тербеледи. Майда көк шөплер жапырақтарына қонған шық тамшыларын аұырлап, басларын ийип маўжырамақта. Жаңа ғана ашық аспанда, кәпелимде, булт падалары көрине баслады хәм шықлы хаўа ызғарланып, айсыз түн кем-кем қараңғыласа берди.

Аннабай бағанағы жүристен Жармыс жаптың шеп жақ етегиндеги тақылдақларға жақынырақ пишенликке келип жетти. Белин жағаға шанышты да, аўыл бетке қарады. Еки жағын майда қамыс қаплаған жаптағы суўдың бети тегис ғана жайылып ағады. Өз «бахтыңа» ушырасыў мәўритлери!! сағынған жигит суўға қарап, әлле нелерди ойлағысы, мәңгиликке бақытлы болғысы хәм оған қарап жумсақ және жағымлы сөзлер айтқысы келеди. Дурысын айтқанда; суўдың бети де сол жағымлы сөзлердиң айтылыўын күткен секилли болып сыйқырланып жалтырап турды. Лийкин, ол артына қарағанда Арыўхан оған он бес адымдай жақын келип қалған еди. Қандай қуўаныш! Жоқ, бул қуўаныш пенен ушырасыўға да ўақыт қалмады. Қыздың келген тәрәпинен бир адам көленкедей елеслеп келе берди. Аннабайға тығылған халда бурылып қараған қыз, шоршып кетти де, бирден жуўырып пишенликке сиңип кетти. Белин ийнине салған Аннабай жап жағалаған болып, жапты өрлей жүрди. Усы ўақта саға бетте шаўқым күшейип, турпайы сөгискен даўыслардың ишинен «Ўай өлдим...! Аннабай! деген Ембергенниң ашшы даўысы еситилди. Қараңлаған адам қызға бурылмады да, дуўры Аннабайдың алдын кести, қашқан менен пайдасыз, Хожбан буны, Аннабай оны танып қойды.

—Тоқта бала!

Аннабай үнсиз тоқтап қалды. «Ҷа, атаңның...» деген такабир жаңыраған даўыстың кейнинен шырп еткен сес шықты хәм бул сес қайта-қайта шырпылдап тақрарлана берди.

Бет алдынан шырп еткен соңғы қамшыға Аннабай төзип тура алмады. Құшли бір тарпыў менен семиз денели Хожбанды жерге жықты, қамшыны жулып алды. Енди оның денесин тек күшли қызыў, ыза хәм намыс бийлеген еди. Бул қарсыласыўдың ақыбетиниң не менен питетуғынын болжап турыўға да оның ўақыты жоқ сыяқланды. Тургеле берип семиз қарынға бир тепти де, бет алдына бир қамшы тартты. «Ўай» деген жуўан, барылдаған даўыс кара түнниң жүрегин суўылдатып барып сағадағы шаўқымға қосылды...

Таң атты. Дүньядағы азап-ақыретлерди көзден өткере-өткере харығандай әллен ўақлары ақырын ғана күн де уясынан шықты. Тап усы ўақлары Толыбай тақылдақтың есиги алдындағы шаңлақта Бөрибасар деген күтә қабаған ийттиң итаяғына басын қойған бир адам жансыз халда жатыр еди. Бул—Аннабай. Ол түндеги төбелесте Хожбанның оң көзин урып шығарды. Соннан кейин оны Тақылдақтың 4 адамы, олардың ишинде еки баласы да бар,—барып Аннабайды тутып алып, естен танғанша урды. Кейнинен әкелип есик алдына жатқызды. Жалбарынып жылаған ата-анасына хәм арашаға түскен адамлардың тәўеллесине қарамай, тақылдақтың үлкен баласы Мәдирейим доңыз Аннабайдың оң билегиниң булшық етин пышақ пенен тести. Тесилген жерден қылшылбырды өткерди де, ийттиң қазығына байлап қойды. Пышақ ғарш еткенде бир бақырып—оннан соң пүткиллей талып қалған Аннабай, өзин сүйреп апарып байлағанын, билегиндеги кесилген жерден шылбырдың өткенин, бир санынан, бет алмасынан «Бөрибасардың» еки рет тислеп талағанын, және де жан айбат пенен келип асылған Қунназар аға менен Бийбисара жеңгейдиң де өлтире сабалғанын, кулласы, не хәдийсе болса, бәрин де сезбеди. Бул ислерди көрип жыйналған аўыл адамларының денеси түршигип кетти. Жан алып, жан берискен төбелес басланып, бир ярым сааттай даўам етти. Еки тәрептен де бираз адамлар жарадар болды. Толыбай тақылдақтың шеп

қолының үш бармағын бел шаўып кетти, ал басқа жеген таяғы артықмаш олжа.

II

Москва... Даңқ хәм жеңислердің, бахыт хәм дослықтың жанажан жолдасы болған Совет елинің жүрегисең сен, Москва.

Еркинликтің маяғи болған Қремлице хәўесленип хәм телмирип қараған, бахытсызлық шынжырында булқынған неше миллион инсанлардың үмитисең хәм тирегисең сен; Москва!

Сениң қушағыңдағы Кремлин, уллы Лениннің мавзолейи, Лениннің образы хәр бир совет азаматының жүрегинің төрінде сақлаўлы. Усы бахытлылар елинде жасаўшы хәр бир адамның жүреги Кремль сааты менен бирге соғады.

Бахыт есигинде тербеліп, меҳрибан ана қушағында ингалаған хәр бир нәрестениң тили «Москва—Ленин» деген сөзлерди айтыў арқалы шығады. Сениң атыңның өзи де табыс хәм жеңис жолларында бизге мәдеткар, ал, душпанға қорқыныш себеби, усы туўысқан хәм жеңимпаз халықларға, соның ишинде маған да, Аннабай ағаға да—бахыт гилтин берген сен өзинсең, эй күдиретли хәм қахарман қала!...

Жаслық өмири азап-ақыретлер менен хорланған Аннабай буннан шерек әсирден асламырақ ўақыт илгери өмиринде бир рет бахытқа ушырасаман деп ойлап па еди? Бундай бахытлы дәўранлар қушағында жасаў оның түсине де кирмеген еди.

Мине, ол бүгин бахыт қойнында, Москва қойнында, Москва қушағында турып, өзін дүньядағы барлық адамлардан да бахтияр деп сезеди хәм Москваның айбатлы, меҳрибан тулғасына бир сааттан бери тигилип қарап тур. Ол өзинің жоғалтқан бахытын, Аннабай ушын өзін-өзи суўға таслап өлген Арыўхан менен кеткен

бахытын қайдан, кимнің жолбасшылығы менен тапқанын жақсы түсінеди. Оның аўыр қайғыларынан гүўалық беретугын жыйрық маңлайында бүгин тил менен айтып, қәлем менен жазып жеткизе алмайтуғын куўаныштың излери бар.

—Эй, усы мениң өним бе, я түсим бе, Қәдириббет?— деди Аннабай аға жолдасларының биреўине.

Қәдириббет Аннабай менен түйедей курдас хәм жас ўақтында бир аўылда отырып, Аннабайдың басынан кешкен ўақыяларға буның да қатнасы болған еди. Соң ол басқа қоңсы аўылға көшип кетти. Совет хуқиметин орнатыў жылларында, екеўи де Ерполатлар менен (Дәрибаевтың «Мыңлардың бирин» деги гүрриң қылынатуғын Ерполатше?!) бирге Шайдаковтың отрядынада болды. Соңын ала Аннабай аға хәзирги өзи ислеп атырған «Пахта нур» колхозында председатель болып иследи, ал Қәдириббет Ленин атындағы колхозға председатель болды хәм тап хәзирде сол жумысында. Әсиресе ўатандарлық урыс жылларында олар мәмлекетке барқулла планнан зыят пахта жеткерип турды. Өткен жылы Ленин атындағы колхоз пахта таярлаў планын 138,4 процент, ал, «Пахта нур» колхозы болса 129 процент орынлады. Быйыл оларды Қарақалпақстан хуқимети Қырым курортларының бирине барып, бир ай болып қайтыўға жиберди. Олар соған Москва арқалы баратыр.

Қәдириббет пенен Аннабайдың биреў-биреўин басқылап, хәзиллесетуғын әдетлери, оларға жас ўақытларынан бери жолдас. Бул жерде де Аннабайдың балаларға тән жылмайыўы менен аўызындағы еки алтын тиси көрингенше езиўин тартып күлгени Қәдириббетти қызықтырды хәм бул куўаныш усы минутларда оның өзінде де бар еди.

—Баяғы Толыбай тақылдақтық ийтаяғына Қойған басың бунша қәдириленди-аў, бәле. Енди не әрманьң бар, айтсаңа?—деп езиўи кулағына жеткенше күлди. Олар екеўинен басқа бул жерде Москвада ислеп атырған Камал

да бар еди. Олар, хәзир сөзге олақлаў, ақ көкирек Аннабайды басқылап кулкини гүжитип жиберди. Жанлаған күлкили хаўазлар, олар турған жағадан басланып, баска даўыслардың арасына сиңип кетти.

Аннабай аға күлерин күлсе де, сол бир өткен өмирдиң естелиги болған «умытылмас түн» көз алдына елеслеп, бир заман аўыр қыялға шүмди... Әллен ўақлары тыныш ағып турған дәрьядан көзин аўдарып, туўры алдына қарады.

Мине, оның көз алдында Москва! Қараңғылықты серпип, әлемди жақты нурға бөлеген Ильич шырақлары, қышқырған айбатлы заводлар, фабрикалар, кәдирдан Кремль, оның яхут жұлдызлары...

Ол өзин Москва аспанында қанат байлап ушып жүргендей сизди. «Естен шықпас еки түн» деди ол жолдасларына еситилер-еситилмес қылып гүбирлеп хәм күлимсиреди де, төсиндеги электр нурлары менен шағылысқан Мийнет Қызыл байрақ орденин жолдасларына сездирмей ғана әсте сыйпап қойды.

Баяғы бир азаплы түни де, бул Москва ақшамы да Аннабай ағаның хеш ўақыт ядынан шықпайды.

1948-жыл, гүз.

ШАЙЫРДЫҢ БАХЫТЫ

Мен оған мәлел бермеў ушын, есикти әдеттегише абайлап ашып, босағаны атладым. Шынында да ол ис үстинде екен. Бул хәммеге таныс, сийрек қара сақаллы, ири сүйекли сунғақ бойлы кисинин пәскелтек столға отырысын көргенимде шыңда отырып өз жемене төңген аш буркит есима түсти. Оның дийханша ири қолларының биреўи стол үстиндеги қалтыраған ақ қағаздың шетин бүрип жатыр да, екінши қолында қәлем шабандоз атындай желип баратыр...

Шынында да Аббаз ағаны Қарақалпақстанның қайсы жери билмейди? Оның ақыл хәм сулыұлық бұлағындай лепирген қосықларын ким оқымаған, кәрұан қоңыраұындай кеўилге ой салыұшы хаўазын ким еситпеген?

Буннан елиұ жылдай бұрын еди. Чимбай базары әдеттегише қумырысқаның инлеұиндей қайнайды. Жалаң аяқ, жалаңбас қара бала китап сатыұшы Мәўлик шайырдың қасында пайда болды. Шайыр оған исенимсиз көз бенен қарап, «Муңлык-Зарлык» дәстанын оған усынды да, «кәне, китапты өзиңе алып атырғаның рас болса, мына жерин оқы» деп буйырды. Қалай исениўге болады! Өйткени ол гезде пүткил қарақалпақ халқының ең болмаса бир проценти де саўатлы емес ғой! Ал, жыртық көйлекли қара бала ағын суўдай сыңқылдаған жас хаўазы менен үзинди оқып жибергенде оның айналасына базаршылар топланып қалған еди. Бала буны көрип уялды да, китабын қойнына тығып, топтан шыға жуўырды. Ол қууанышлы еди. Ақыры ол усы китап ушын, күндиз байдың жұмысын ислеп қолы тиймегенликтен, түнлерде айдын жақтысы менен көдирең кендир жыйнады ғой. Сөйтп, шығарған сегиз түйдек қабығын Тахтакөпирден Чимбайға пияда арқалап келип сатты хәм мине оның әрман еткен китабы енди өз қолында. Ол заманда балаға усыннан артық— бахыт барма еди?

Аббаз шайырдың өмир мектеби усылай басланған. Ол Әмудәрьяның арғы бетине өтип, пахташы байларға 13 жасында дийхан болып жалланды. Құсхана таўының етегинде байдың малын бакты. Анасы екеўи тентиреп Арал теңизине барып, онда байдың шоланына балық тасыды, камыс орып сатты. Саратанда хәрреге таланып, қолына кәлұен кирип, орақшылардың арасында иследи, бирақ таздағы жалшып кийим пүтин болмады.

Жоқ-жок! Енди буннан арман шайырдың аянышлы балалығын сүўретлей бериўге дәтим шыдамайлы. «Усындай да балалық өмир бола ма? Мумкин емес!

Акыры, бала деген 12 жасында 5 класста оқыуы керек. Оның мектепте кийетугын формалы кийими болады. Бала кәлеген тамағын жеп, ата-анасына жумыста жәрдем бергиси келсе,—ол, әлбетте, баланың өз еркинде—деуиңиз де мүмкин, балалар. Аўа, дурыс айтасыз, балалық өмир сондай болыуы керек, сизлер сондай өмирде жасайсызлар...

Социалистлик дүзим мийнеткеш халықтың бахыт жолы екенлигин көзи менен көрген шайыр өзиниң қосықларында жаңа турмысты жаны сүйип жырлады.

Шайыр енди мудамы халық пенен бирге жүреді. Оның йошлы қосықларында халық өз ойын, өз турмысын көрді. Оған Қарақалпақстан хукимети «Қарақалпақ халық шайыры» деген хуриетли атақты урыс Ұақтында берді.

1957 -жылы Аббаз хәм Садық шайырларға Өзбекстан хукимети «Өзбекстан ССР ынық халық шайыры» деген хуриетли атақ берді.

Оның 60 жасқа толған күндеги мерекесин республикамыздың жәмийетшилиги кууаныш пенен күтип алды.

...Мен шайыр ағаның әдиули босағасында турып, оның усындай еки өмирин көз алдыма келтирдим. Есикти әсте жауып шығып баратырғанымда ғана кирип қалды да, мени шақырды. Ол мағаи жасарып кеткен сыяқлы, адамлардың ишиндеги ең бахытлысы сыяқлы көринди, бахыт сезими менен толқынлаған жүрегимди басып, оның алдына отыра кеттим де шайырдан:

—Аббаз аға, айтшы! Шайырдың бахыты дегеннен не түсинемиз?—деп сорадым. Оның тунжыраған ақыллы ала көзлери алыста бир ноқатқа тигилип қалды. Маңлайындағы әжимлери бирте-бирте жийилене баслады, қалың еринлери жыбырлап, қойыу қасы бүркиттиң ауыр канатындай жай ғана серпиле түсти. Бундай уакытта шайырдың қандай болмасын бир ақыллы сөз айтатуғынын мен билетугын едим.

—Бурынғы шайырлардан Мақтумқулыны да, Бердақты да, қайсысын оқысақ да, олар дүньяны кәрұан сарайға теңгереді,—деп баслады шайыр,—Мүмкин олардың дәуиринде бул дурыс теңеу болғанды, ал бирақ мен ол теңеуді қабыл етпеймен. Өйткени жасымда талап излеп тентиреп жүрип талай ески кәрұан сарайларды көргеним бар, еситкеним бар. Кәрұан қонады да, таң қараңғысында екінши дәрұазадан суұырылып жолға түседі. Сарайда бир нәрсе бүлинип шашылып атырса да оның менен кәрұанның жумысы жоқ. Ал, шынында да адамлар дүньяға кәрұаншының нәзери менен бийпарұа қарамайды. Адамлар дүньяға келгенде мийнет етеді, түрли имаратлар дүзетеді, егин егеді, зулымлыққа қарсы гүреслерде өлимге бетпелет турып жүреді. Жердик, жұлдызлардык, айдык, күннің сырын ашыұшы илим жаратады. Шынында усы мийнетти дурыс нийетли адам тек өзи ушын ғана ислемейди ал негизинен алғанда өз балалары, әуладлары ушын ислейди.

Әуладлар салып атырған уллы имарат бар, сол имараттың қурылысында ең алдыңғы искер рабочий болып ислеу, мине, бизин дәуирдеги шайырдың бахыты усы. Биз усы уллы имаратқа гербиш қалаймыз, онда барлық келеси әуладларымыз «урыс жәнжел, бомба» деген нәрсени дүньяның ҳеш жеринен еситпейтуғын турмыста жасауы керек...

Мен оның ақылға толы сөзлерин хәм үәсиятларын тыңладым. Сонда мениң кеуилиме шайырға деген хұрмет, алғыс сезими гүллене түсти. «Рахмет шайыр аға, көп жаса бахытлы турмыс бағымыздың шәйда бүлбили» деген сөзлер кеуилимнен тилиме қарай өрледі.

1959-жыл, Январь.

НӨКИСТЕ БӘХӘР

(юмор)

Султан аға куйындай ушып кеңсеге кирди де, столының устине былғары портфелин тартып урып, ентигип, трубкаға асылды... Аўыздағы бөлмеде машинка басып отырған секретарь қыз буған таңланған жоқ, өйткени бүгин Султан ағайдың хаялы туўыў үйине апарылғанын азанда-ақ шофер жигит Мишкадан еситкен еди. «Хәзир жеңгейдің аўхалын билиў ушын звонить етейин деп атырған ғой, туўды ма екен, мен де билейинши» деп ойлап қыз хәм машинка басыўын тоқтатты. «Жеңгей туўса», бир хәптеден кейин мен де өзимниң Мишам менен тойда отыраман».

Султан аға трубкуны бир үплеп алып, кеўилли түрде ентиге сөйледи.

— Жаным, маған туўыў үйин берши... тух, не деген шаўқым... Аўа, туўыў үйин деймен!

Султан ағайдың асыққаны менен телефонистканың қандай жұмысы болсын, көп ўақытқа дейин жуўап болмады. Жуўап орнына оның кулағын тәртипсиз шаўқым қаплап кетти. Ол үстинде бир топар хәрре ғаўылдап ушып жүргендей көзин жумды да, тынышсызланып звонок күтип отырды.

Телефонда адам ажыратып болмас дәрежедеги үн тасқыны жүрип турды. Арасында талай звонокларда берилип атыр. Мүмкин, сол звоноклардың бири туўыў үйине де жетип, биреў тыңлап турған болыўы. Бәлки, мына бир «алло, алло!» деген даўыс Султан ағайды тыңлайтуғын шығар!

— Алло—алло!—деп шырылдады хаял даўысы. Султан ағай сөзиниң изин айта алмай атырғанда-ақ хаял даўысы оны бастырмалата жөнелди:

— Әй, Коля, сен қайда жоғалып кеттиң? Еситип турсан ба? Бүгин театрға барайық деп турман. Билетти анаў

күндегидей жүдә артқы қатардан алып журме, ортарақтан ал. Еситтиң-бе? Түў даўысың ғой басқа биреўдикиндей...

—Несине театрға хәәс бола бересең оннан-да кино көрген жақсы ғой,—дейди жигит—театрда хеш қандай жаналық жоқ, баяғы елиўинши жылдың бәхәріндеги айтып жүрген қосықлары менен пьесаларын керийиң мүмкин.

—ККТОРГ па?—деп бакырды дарылдаған бир даўыс—случай, Чимбай райпосына қанша хаял туфлийин жиберген едиңиз?.. Солай-ма...

Екинши қарлыққан даўыс оны да басып кетти.

— Хаял-аў, —мениң кийимлеримди анаў кишкене қара чемоданға тақлап сала ғой, егис жөнинде районға кететуғын түрим бар. «Бугин кетесең деп атыр. Дшыўланбай туршы... «Бугин деген менен еле кетип баратырғаным жоқ ғой, еплеп жасырынсам да ертеңге дейин каламан. Сонда да, әлле кайтып, бүгин кетип қалыўға туўра келсе... Ал, бир сүлги салыўды да умытпа. Анаў сары мәкийенди қуўырып, бес-алты мәйек те писирип қағазға орап сал...

—Жолдас Рябиков. Бул қандай аўхал енди? Тунде көшелер тастай қараңғы, ол да аздай кешеден бери үйимizde де жанбайтуғын болды. Дизельди тағы бузып алдыңыз ба? Түў, электростанциядан да жарыдық-аў!..

Биреўдиң қатты бақырып алдындағы столды жудырығы менен қойып қалғанын еситип, Султан аға селк ете қалды.

—Мен Жазыўшылар Союзын сорасам, сен неге маған союз печатты бересең?..

—Ға, бала,—деди бир салдаманлы даўыс,—комбинаттың директорына да усыны айт. Түсиндиң бе? Басқа заказларды асықпай тиге берерсиз, жеңгенниң кешеги апарып берген көйлеги менен мениң жаз пальтомды алды менен тигиң. Ендиги сарсембиде алатуғын болайық. Бәхәр болса, мине, мурныңның астында тур, енди қалай қыс пальто менен жүремиз...

Султан ағайдың енди шыдамы таўсылды. Кнопканы басып калды.

—Сүйиклим-аў, мениң туўыў үйин сорағаным қашан! Сөйтсеңши енди...

—Мен тыңлайын!— деди биреў. «Врачтың тап өзи екен ғой» деп даўысын уксатып Султан ағай куўанып калды.

—Ал, ал, қалай ол... Жақсы ма? Не болды?—деп көзи күлимлеп шыдамсызланып, бармақлары менен столды тықылдатып отырды.

—Ис шатақ!—деди сол даўыс.

—Неге шатақ! Султан ағай орнынан турып кетти. Есиктен қылтыйып секретарь қыздың хұрреси ушып басы көринди. Секретарь қыз өзиниң мәкеме баслығының шарасынан шыққан көзинен бир бахытсызлықты оқыды.

—Қыйналып атыр... Нәтийже шығатуғын емес. Өзиңиз келиң. Оның ебин өзиңиз таппасаңыз... Алқымынан жаны шығып кетсе...

—Алқымынан жаны шығып?..,—деп қайталады қатты албыраған Султан аға хәм трубканы стол үстине таслай салып, жалаңбас далаға жуўыра шықты.

Ол есиктиң аўзында турған машинаға отыра салып, шоферына бақырып калды:

—Машинаңды қустай ушыр, бала! Туўыў үйине!

Секретарь қыз стол үстинде гүбирленип атырған трубканы тутып көрип еди, биреўдиң бақырып атырған даўысын еситти.

—Қайда кетти директор, деп бақырады сол таныс емес даўыс,—Өзи келсин, өзи. Маған бермей атыр.

—Жигит, сиз қайсы директорды сорап турсыз?

—Нәтийже шығатуғын емес. «Бир кило да бензиним жоқ» деди, бағанағы түртип берген қағазын, жыртып таслады. «Былтырғы бәхәрде де сениң директорыңды сыйлап елли кило бензинди мутқа бердим дейди», бәрибир жақсылықты билмейди, балдызыма жумыс таўып бере ғой

десем, сөзимди сыйламады» дейди.. Алқымынан жаны шығып кетсе кетер, бірақ...

—Жигит, сиз қайдан сөйлеп тұрсыз?

—Автоколоннадан сөйлеп тұрман... Ах, сени Клава ғой деп былшылдап тұрсам, басқа ма едің.

Секретарь қыз күлді де, дәрхал туұыу үйін сорап, көп қыйыншылық пенен алды. Шаўқым арасында ол зорға деген де мына сөзлерди еситип тұрды.

—Султан ағайға сәлем айтың, қызлы болыуы менен қутлықлаймыз! Дым қыйланбай-ақ туұды. Қызының ауырлығы төрт килограмм, суп-сулыу қара көз хәм сапсау.

Секретарь қыз жаңа ғана өзиниң мәкеме баслығының әлле неткен биреудиң дауысынан қорыққанына ишек-силеси қатып күлді.

—Бәрине де телефон станциясы айыплы!—деди айнадан сыртқа қарап тұрып,—анау күни Миша мени танцаға шақыраман деп басқа биреуге түсип қалыпты. Ертеңине маған еки күнге дейин өкпелеп жүрди. Бәрине де Нөкистиң телефон станциясы жууапкер ғой. Усы күнлери жасырын сөз түе телефоннан ашық сөзди де сөйлесе алмайсаң. Бәхәрдеги дауылдай, айтқан сөзинди әлле қайда кууып кетеди. Трубкада бир жағынан радио хабарлары, бир жағынан саз, шаўқым, кулласы бизиң Нөкисте бир телефонның трубкасынан пүткил эфирди де, жерди де тыңлауға болады. Өзин газетаға жазса қәйтер еди? Ертең анау жазыушы жездейге айтайын...

Секретарь қыз форточканы ашып жиберип, сыртта телеграф сымларына қонып алып жуғырласқан шымшықлардың шоқ дауысын тыңлады.

—Сәлем, бәхәр қуслары—деди қыз кеуилленип,— Нөкистиң телефонындағы шаўқымнан сизлердиң жуғырласқаныңыз да тәртипли-ау!

1953-жыл. Март.

ЖАСАРЫП, ЖАЙНА, ҚОҢЫРАТ!

(Жазыушының жол дәптеринен)

ГӨНЕ ҚОРҒАННЫҢ ҮСТИНДЕ ТУРЫП...

Қоңыратлылардың Жийдели Байсыи жөниндеги хайран қаларлық йошлы қосықтарын хәм раўаятларын еситкениңиз бар ма? Жийдели Байсында «қой үстине боз торғай жумалап, уя салған». Ал, онда тазы менен қоян қуўалап ойнап, шаңараққа қырғауыл қонақлайды екен. Ол, жерде мал падасыз хәм таңбасыз жайылып, жаўдыраған жасыл майса шөпти «гүрт-гүрт» шайнаған дүркин-дүркин қойлар уры-қарысыз, көкжал бөрисиз өрип жүреди. Байсынның батыр уллары болса ат үстінде көз илиндирип, таў жыраларын гезип, өзлериниң сүйикли Уатанының усы ең дәўлети менен маўжыраған тынышлық, рәхәтин көздиң қарашығындай қорғап жүрген-бис.

Қоңыраттың көп жасап, көпти көрген ғаррыларының узын қыялын Байсынның ертегине жетелесең, олардың сабырлы ырғақ пенен айтқан әңгимесине қуўдай мойыныңды төңкерер едиң.

Бирақ мийнет сүйгиш хәм жүйрик қыяллы қоңыратлылар «жер бейиши Жийдели Байсынды» өзлериниң арзыў-әрманларында, ертек хәм дәстанларында ғана дөретип шекленген жоқ. Олардың тарийхы рәхәтли, татыў турмыс ушын жүргизген гүреслер хәм қахарманлық дәстүрлер менен безелген. Олар өзлериниң ғәрезсизлиги ушын Хийўа ханлығының зулымлығына қарсы узақ гүрести. Мийнеткеш қоңыратлылар өз ишиндеги феодаллық қатламларының езиўшилигине мудамы қарсы турды,

Қоңыратлылар тарийхта қаншелли ерте көрингени сыяқлы, Қоңырат қаласы да қарақалпақ тарийхында

соншелли ертеден белгили хэм оның тарийхый абырайы да үлкен.

Халық аўызындағы «көшпели тарийхта» Қоңырат Әмудәрьяның бойындағы аты -хаўазасы әлемди тутқан белгили «бес қаланың» бири сыпатында суўретленеди. Ерте ўақлары «Гөне Ургенич қандай әхмийетке ийе болса, Арал ўалаятының орайы Қоңырат қаласы да бул дөгеректеги ел ушын сондай әхмийетке ийе бола баслады, деп жазады, қарақалпақты көп изертлеўши белгили рус илимпазы Т. А. Жданко. Үлкен жоллардың дәрбентинде туўылған бул қаланың үстинен шығыс пенен батыстың қатар-қатар саўда кәрўанлары ертеде Әмудәрьядай ағып өтип турған. Бирақ, өз заманының бай-дәўлетли қаласының есапсыз аш-әптада адамлары да болды хэм қаланың «қул базарында» олар малдан аз сатылмаған. Қоңырат —сол аш -әптада халықтың бахыты ушын батырларша гүрескен ержүрекли бабамыз Ерназар алакөздиң Уатаны; Қоңырат елимиз тарийхында туңғыш сапар Россияның азат етиўши күш-қүдиретин ерте уғына билген ел. Жәрдем күтип қол жайған халқымызға Россияның аналық мийрими түсип, оларға жиберген қутқарыў кемеси биринши рет усы айдын жағысқа келип көшки таслады. Сонда ақыллы хэм ержүрекли рус жигити А. Бутаков Қанжаптың көпиринде турып ямаса усы қаланың қыйсық, тар көшелеринде жүрип жапакеш хэм қатты езилген, таланған қарақалпақ халқының азатлығын әрман етти.

Ески қорғанда ертеден қалған ертеқитабы сыяқлы болады ғой. Ол өзиниң үнсиз тили менен өз дәўири жөнинде сөйлеп береді, ядына көп нәрселерди түсиреди. Алтын көлдиң жағасындағы кесеги күнге күйген Төре бийдиң қорғанында турып мен усылар жөнинде ойлаған едим.

Ақтереклер аспанды гөзлер...

Бурын бул жерге табаны тиймеген тосын жолаушыға, әсиресе ол қыстың ямаса ерте бәхәрдің ләмгершилик мезгиллерінде келсе, Қоңырат кеуілсизлеу көринеди. Мүмкин, бул әдетте қаланың ески қурылыс белгилеринің көбірек көзге тасланатуғынлығынан шығар. Ойлы-бәлентли қыйсық көшелеринің бойында гүнгиралы ески шөпкер жайлардың көбірек көзге түсетуғынының себеби, хәркимнің ата мәкан—ошағы болған жеріндеги жай куласа, кесегин орнына жайып жиберип бийиклетип, үстине тазадан сала берген. Бундай ески қоныстың картасын жаңалау қыйын болады. Өйткени жаңа хәм дүзиу, планлы көшелер тартылғанда да ески көшениң көриниси билинип жаңа менен ески қабатласа көринип турады.

Бирақ, Қызыл көпирден өтип қаланың ортасына киргеннен кейин, Ленин жапты жағалап, оның еки бойына көз жиберип бираз жүргеннен кейин, ески қаланың жаңарған көриниси, оның тәбиятының сулуулығы басым екенлигин дәрхал сезиуге болады.

Каналдың жағасына онша қашық емес жерде қалың тереклер арасында пахта тазалау хәм май заводларының жайлары тур. Пахта тазалау заводы қаладағы ең үлкен деген өндирис орыны. Ал—қаланың орта жерінде мәденият үйи, кеселхана, универмаг Орджоникидзе атындағы орта мектептің жайы, қалалық дем алыу бағы, мийманхана хәм усылар сыяқлы басқа да мәкемелердің жайлары ески Қоңыратты ысырып шығарып, қаланы жаңартып тур.

Ал, Ленин жап каналын өрлеген сайын хауа айрықша тазарып, ушы қыйыры жоқ қамыс шарбақлар артында, көбиси шомнан ямаса шөпкерден пәкизелеп салынған, гербиш карнизли болмаса шифр менен бастырылған жайлар қалың ақ тереклер арасынан сығалайды.

Қаналдың еки бойындағы қайырларға салынған тандырларда жабылып атырған буўдай шөреклердин мазалы ийиси де, уй шарбақларында самал қақтырыўға шығарылған ғайыры нағыс паласлар менен текийментлер де, атлас көрпелер менен таза курақ көрпешелер де көк түси менен жас ийисин қыстың суўығына бермеген пишен гүдшеклери де, олардың қасында байлаўлы турған саўын маллар да қоңыратлылардың үй турмысындағы ғурғынлықтан дәрек берип тур.

Қоңыраттың басқа қалалардан өзгешеликлериниң бири: ол пүткилле дерлик ақ терек егеди. Каналдың еки бойындағы хожалықлардың барлығының жайлары да ақ терек арасында. Және де олар теректи үй қапталы участкаларының қыр дөгerek шетине көгертеди, ал, участкаларының ишине алма, ерик, шабдал ағашларын отырғызады. Буның бириншиден. жердеги мийўа ағашларына хәм егинге түсетуғын саясы шамалы хазарсыз ағаш. Екиншиден, олар тез өседи хәм жийилеў егип, ер жеткеннен кейин арасынан алып пайдаланыўға қолайлы, мықлы және күтә зэрүрли курылыс материалы. Бирақ, тап бул жерге хожалықлар жақында көшип келгендей ақ тереклердин, бағлардың көбиси еле жас Қоңырат, өйткени, соңғы жыллары Әмудәрьяның «жөнспз ойынынан» азлап жәбир де көрип алды.

Бул жерде «суў» дегенде ең алды менен Алтын көл есине түседи. Қала жанындағы котлован дәрьяның талай тасыўынан толып қалып, ертеден берли-ақ көлатлыққа айланған. Бул көлшик кептен берли қоңыратлылардың әдеўир хәжетине асып киятыр. Ертеде халық бул көлшиликтиң басыўына буўдай ырғалтып еккен. Оның балығы бақасынан көп болған. Қамысы менен жекенин пайдаланған, қус атқан. Сөйтп, дәрьяның тасыўынан ертеде халық бир жағынан жәбирленип отырса, екинши жағынан тасыўдан түскен бул суўдан усылайша азлап мәпленип те келди. Ал, советлик техниканың жәрдеми келип, халық дәрьяның жөнсиз тасыўын жүўенлегеннен

кейін бұл көлдің хызметін де жанартты: совхоз хәм қала жерлерін суў менен тәмийин етиў ушын оны суўсақлағышқа айналдырған. Қыста суў керексиз ўақта, Ленин жаптың суўы көлге ағып үйиле береді. Ерте бәхәрде оның жағасында күшли насослар иске кирисип, дөгеректеги көп аўыллардың егис жерлерін суў менен тәмийин етеді. Ал, бәхәрде канал оның мол суўын алыс жерлерге алып кетеді.

Мине сиз бийик қашының үстинде тұрсыз. Алдыңызда айдын-шалқар көл ерте бәхәрдің салқын самалы менен толқынсақланып үлкен айнадай жарқырап атыр. Жаздың ыссы күнлерінде бұл көл өзинің рахат бағышлаўшы қоңыр салқын леби менен қаланы желпиіп жатады. Суўы булақ суўындай мөлдир таза. Оның бойына ыссылаған халық мийнет күнинен кейін келип дем алады, шомылады. Айтыңшы, енди, усыннан кейін халық «Алтын көл» деп бийкарға атаған ба екен?

—Мен көп үлкен қалалардың қасында комсомол жаслардың жасалма көл қазып атырғанларын көрдим-дейди, Орджоникидзе атындағы мектептің муғаллими Матмуратов деген жигит,—ал биз усындай көлимиз турып, оны шын мәнисіндеги мәдений дем алыс орнына айландырмай киятырмыз.

Буны районлық комсомол комитетинің басшылары да мойынлар еди-ақ. Бұл кемшиликти поселкалық коммуналь хожалығының басшысы жолдас Қосекеев те мойынлады.

Өсип-өрлеп баратырған турмыстың да өзине сәйкес талап хәм тилеги күшли болады ғой. Наўқарағай нар қамыстай ырғалысқан Қоңыраттың ушы-қыйырсыз ақ тереклери аспанды нәзерлейди. Олар тек өсип өрлеўди, беккемлениўди ғана биледи. Олар көп узамай ийин тирескен саўлатлы арғытларға айланып, теңиз хәм шексиз Үстирт жолындағы ески тарийхлы қаланың пәтли өндирис қушағында қайнайтуғын ертеңги өмирин желпиіп, оған сән-салтанат берип турмақшы.

ЖОЛ

Шынында да, Қоңыраттың жоллары, мейли қайсы аўылына қарай кетпе, онша кеўилли емес деўге болады. Станцияға баратуғын жолдың да қазғанағы аз емес. Бірақ мен бул жерде басқа жол, абаданлық хәм мәденият жолы хаққында айтпақшыман...

Станцияның алдындағы темир жол қайшысына көтерилиўден бәлки бир бәлент шыңға көтерилген сыяқлы кеўилленесең. Сен, мәселен, гирес-гирес составларды гә қабыллап, гә жиберип атырған, кумырысқаның инлеўиндей қайнаған талай шаўқым-сүренли станциялар менен вокзалларды көргенсең. Ал, Қоңырат станциясы еле тым-тырыс дерлик. Тек анда-санда ғана оннан қуўанышлы гудок сестин еситесең. Станциядан сениң танаўыңа еле нефть хәм көмир ийиси урмайды, онда «киснесип» жүрген паровоз—«айғырлар» да жоқ. Бірақ, туўған жериңе темир жолдың келгенин көрип, сол айдын жолдың кенарында турғаныңда көкирегинди кернеген қуўаныштан жақсы не бар! Қуўанышлы жас қарақалпақ, үстиртен ескен епкинли самал қара шашын желбиретип, усы жолдың үстинде маңлайын бәхәр қуяшына сүйдирип турып косық айтады:

Жоллар узақ еди, жоллар еди шөл,
Сары уўайымлы еди саҳралар.
Бул меңреў майданды қулардай гезип,
Бабаларым дәртке болған сазыўар...

Оған таңланған станция гүзетшиси, темиржолшы формасындағы жас жигит, будкасынан басын шығарып, бираз таңырқап турады да, изинен күледі. Мүмкин ол, мынаў қуры самалға қосық оқып турған қарақалпақ жигитиниң көкирегин кернеп турған күшли сезимниң төркинин аңлап турған шығар... Кунге шағылысқан полат

жол, тап-туйнақтай жыйнақлы етип салынған типовой жайлар Үстүрт етегиндеги бул меңиреу даланың сықылсыз көринисин бир түрли ләззетли сулуулыққа бөлеп көркейтип тур.

Бул жол күни ертең пайдаланыуға бериледи. Күни ертең бул жолдан социалистлик Қарақалпақстанның бахыт жолынан, тек материаллық абаданлық ғана емес, ал, жоқары сымбатлы мәденият, бәлент сана-сезим хәм коммунизмнің уллы идеяларының булағы және де пәтли ылғал менен бурқып ағады.

ЕРТЕҢГИ КҮН...

Жетижыллық хәм оны мүддетинен илгери иске асыруу, бул хәзирги уақта хәрбир совет адамының жүрек хәм мийинде беккем орналасқан үстем—ой сезим болып атыр. Хәр биримиз бул уллы атланыста өз орнымызды белгилеуге тырысамыз. Хәр биримиз жетижыллықта бизиң шексиз кеңликтеги пайтақ Уатанымыздың келбети, тууғаи жеримиздеги өмир көриниси қандай болып өзгеретуғынлығын ишимизден ойлап, көз алдымызға келтириуге тырысамыз Бул кенеусиз қыял емес ертеңгимиз кәмил. Өйткени, партия айтса, бул сөзсиз иске асады! Жетижыллықтың мүддетинен бурын орынланатуғынына халқымыз беккем исеним менен қарап, жең сыбанып қахарманларша мийнет етпекте...

Жасыл бағ-бақшаға бөленген жаңа бир етеги ески шәхәр менен, екинши ернеги темир жол станциясы менен тутасып, күн шығары жаңалық жол менен жалғасып, Әмударьяның бойында өндиристи өрлеп ескен көрнекли мәканға айланады.

Қоңыраттың ертеңги келбетин көрсететуғын, келешегин белгилейтуғын негизги белгилер неде? Бул белгилер оның өндиристи өсиуінде болыуға тийисли.

Жети жыллықта иске түсирилетуғын өндирис қурылыслары Қарақалпақстанның қайсы жеринде көп орналасатуғын болса, ол Қоңырат деўге болар еди. Биз ертеңги күши республикамызды бақалы қурылыс материалы менен тәмийин ететуғын бул жердеги қамыстан плита ислеўши заводтың қурылысын барып көрдик. Завод жайы толық дерлик қурылып механизмлердиң жайластырылатуғын орынлары үскенеленип болынған. Ол жақын ўақыттың ишинде иске түсирилип, жылына 220 мың квадрат метр плита ислеитуғын болады. Станцияға жақын жерде гербиш заводының қурылысы питкерилиў алдында тур.

Ал Қоңыратта салынатуғын целлюлоза—қағаз комбинаты республикамыздағы ең ири хәм жаңа типтеги өндирис орынларының бири болмақшы. Сол сыяқлы, Қоңыратта усы күнге дейин үлкен проблема болып киятырған суў менен тәмийин етиў мәселесин жақын ўақыт ишинде табыслы түрде шешиў исине айрықша кеўил бөлинеди...

...Поезд жақынлаған сайын станцияда турмыс шапшаң түс алып, адамлар хәм машиналар қайнап кетти. Алыс жолдың танабын еңсерип киятырған поезд қышқырығы, мине, кулақ жарарлық сес шығарып, дегершиклердиң ушқынлы қатты тақылдысы кем-кемнен сийреклеп хәм пәсейе баслады. Поезд шаршаған шабандоз атына усап қатты алқынып барып тоқтады. Пассажир вагонларының жолаўшылар ағылып түсип атырған тамбурларының биринен еки қолында бир қызғыш хәм бир қара чемоданы бар, көк көйлегиниң жағасы ашық, селдир қара шашының алды көзине түсип желбиреген, адырақ көзли қара жигит түсти. Ол өзиниң изинше түскен хаўайы биртартарын мойнына таслаған, бир қолтығына китап қысып, екинши қолына тор услаған, тәмпиш мурынлы, бет алмалары азия жолының ыссы эптабына күйип қызарған қыз бенен қатарласып қайнаған адамлар арасынан қағыса-қағыса перроннан сыртқа шықты.

—Сөйтип, мине биз Қоңыраттамыз, — деп мәнили хәм кеўилли назер менен жигит қасындағы қызға қарады да, минип баратырған жеңил таксидиң қапысындағы айнаны түсирип жиберип ашты.

Күн ыссы еди. Бирақ айналарына салқын самал шақырып, асфальт жол үстінде зуўлаған жеңил машина қалың тереклер арасына сүңгип кетти. Бәлент трубаларынан қойыў түгин бурқыраған, аппақ шағаладай шифрли жайлар, бақ хәм саялы ағашлар арасында жарқыраған, сымдай дүп-дүзиў көше бойларында салмалардағы заўықлы ылай суўлар сылдырап аққан, тап-таза жаңа қалалық машинаның еки қапталында зуўлап қалып атыр.

—Әне, анаў сизиң ислеитуғын қағаз комбинатыңыз болыўы тийис,—деди жигит қызға қайдағы бир бурқыраған бийик трубаны силтеп көрсетип. Чимбайда туўылып өссем де, Қоңыратқа мениңде сен сыяқлы бул биринши келиўим. Баяғыдан берли мен саған Қоңыратты көрмей-ақ мақтап жур едим, расында да жаман қала көринбейди. Солай емес пе?

Қыз оған бир жалт етип қарап күлимсиреди хәм машина айнасынан мына бийтаныс қаланың көриннсин көзден өткізе берди. Мүмкин ол, институтты питкерип, енди оның өзінше өмир сүриў жолының басланатуғын жери болған бул «жер түпкириндеги» қаланың сулыў көриниси алыстан келген қыздың кеўилин жубатып, ойын толқытқан шығар...

Мине, мен станцияда турып Қоңыраттың ертеңги өмирин усылай көз алдыма келтиргим келди.

Коммунизм дүзиўдиң уллы планын инабат пенен иске асырыў жолындағы гүреске қосылған, қахарманлық мийнет етип атырған Қоңырат мийнеткешлери туўылған қаланың келбетин усылай өзгертеди. Үстирт етегиндеги пахтаға бай жасарған жасыл алап, гүркиреп өскен өндирисли қала жөниндеги қосық жүйиткиген поездлар менен бирге алысларға таралады:

Мәрүерт суўлы Алтын көлдиң хаўасы,
 Хәрбир дәртке дәрман екен Қоңырат.
 Үстирттиң етеги, дәрья жағасы,
 Қөрмегенге әрман екен Қоңырат.

Келеди, келеди, поезд келеди,
 Келген сайын қуўанышқа бөледі,
 Қайтадан жасарып туўдың Қоңырат.
 Ески тарийх ерте туўған ел едик.

Теңизден ушқан ғаз көлинди жайлар,
 Үстирт кийиклери шөлинди жайлар,
 Қойнында өндирис қазаны қайнар,
 Бахтың раўаж таўып барар Қоңырат.

Өтер, кәрўан-кәрўан поездлар өтер.
 Өткен сайын сени гуллентип кетер.
 Сен сонда жасарып буннан да бетер,
 Бахтың әрўанадай ийер, Қоңырат.

1958 ж.

ХӘТӨПТЕГИ СЕГИЗ ЖИГИТ

(Жазыушының жол дәптеринен)

Сиз бул жигитлер туўралы «Жас Леинши» газетасының усы быйылғы 5-апрельдеги санында «Дала бүркітлери» деген хәм 21—апрельдеги санында «Ленинше жасаўға, оқыўға ант етемиз» деген мақалаларды оқып, олардың шын кеўилден жадырап күлип турған сүүретлерин көрген шығарсыз. Шынында да «дала бүркітлери» емес пе? Қандай сын-сымбаты келискен жас жигитлер!

Биз бул жигитлерди өз участкасынан ғажжа-ғаж жұмыс үстінде таптық. Жаслар гөне дәрьяның аңғарын бойлап сығасып тұрған Хәтеп тоғайының етегинде жер сүрип хәм суўғарып атыр екен. Олардың жаңа жер ашыўы үлкемиздің тәбиятына зыян тийгизгендей «бүлдириўшилиқ» жолы менен емес.

Ерте заманларда пайдаланылған атыз арықлары менен тоғай шегарасында жатырған ески ырашлар, ойлық хәм дөңликлер қалың бук, қара томарға айланып кеткен.

Тоғайлыққа да, егис жерлерге де паяны болмай, шын мәнисінде бос жатырған сол партаўдан сегиз механизатор—комсомол жаслар 70 гектар жер ашып, оны тегислеген, әндамлы қандырып суўғарып, сол жерлерге шигит египти.

Сегиз жастың исин көрип, өзимди көптен бери толғандырып жүрген бир әрманым хәққында ойладым: усындай «шын мәнисінде бос жатырған» жерлер республикамыз территориясында шынында аз ба? Олар көп. Егер жана дәрья массиви сыяқлы, өз аясында әйемги Хорезм ирригациясының излерин сақлап жатырған шет-шебирсиз хәсыл далаларды айтпағанның өзінде, бундай бослықлар аўыл арасында ямаса аўыл шетінде-ақ толып жатыр.

Мәселен, ексең «бириң бес» болатуғын пахта жерлериниң арасында-ақ қатар-қатар қыйсық гөне ырашлар, ақсарлы далалар, аўыл шетінде бос жатырған, хәтте аяқтан суў жарайтуғын бозлықлар әсиресе арка районлардың қайсы совхозынан табылмайды дейсиз?

Егер басқа совхоз ямаса колхозлардан да усындай комсомол-жаслардың механизацияластырылған бригадалары шөлкемлесип, олар инициатива көтерсе, бул бос жатырған жерлер жақын ўақытлар ишинде-ақ өзлестирилип, қатарға қосылар еди. Бул ушын бизиң совхоз хәм колхозларымыздың қолында құдиретли техника бар.

Усы техникадан өнімлі хәм пухта пайдаланып, жыл сайын пахтадан жоқары зурәт алыўшы М. Горький атындағы, «Қызыл Өзбекстан», «XXI партсъзд» сыяқлы колхозлар егис жерлерди кеңейтип карталап барыўды тегислеўди жер ислери мәдениятының ең әхмийетли басламасы деп, комплексли механизациядан табыслы пайдаланыўға кең жағдай туўғызыўдың бир жолы сыпатында қарайды.

Мениң есиме Төрткүлде быйыл ерте бәхәрде болып өткен алдыңғы пахтакешлердиң кеңеси түседи.

Механизацияны меңгеріў ышқында бириниң изинен бири трибунаға шыққан хаял-қызлар, жигитлер көз алдымда. Онда шығып сөйлеген тәжирийбели бир пахтакештиң мазмунлы сөзиниң ишинде: «аўыл арасында, пахталық этирапында пайдаланылмай бийхуўда жатырған, колхоздың егис жер планынан тысқарыда қалған бир қарыс та бос жер болмаўы керек», дегени есимде.

Бул дийханшылықтың нағыз маманының сөзи еди.

Чимбай каласының арқа таманында Бесжаптың жағасында қатарласып онлаған бәлент гөне ырашлар жататуғын еди. Олардың бәри Бесжаптың бурынғы анғарлары. Онсери белден басқа техниканы билмеген ата-баба уйық теўип, суў жарамай қалған жапты таслап, қапталынан жаңадан жарып ала берген, ал, ески ырашлар қалған жеринде қала берген.

Бул ырашлар 4-5 жыллықта айырым басшы жолдаслардың дыққатын аўдарды,—деди Чимбай активлери, —оларды тегислеп, егис жерге айландырыў, жолға жақын жағына терек егип, чайхана қурыў ҳаққында олар бизге кеңес берди. Ҳәзир көрсен асфальт бойындағы сол қабатласқан гөне ырашлардың асты пахталық егис жерге айланған. Буның бәри бир бульдозердиң бир неше күнги ғана ислеген жумысы! Бул жаңадан ислеген кәлемниң жолға жақын жағы ҳәзир қалың терек, тереклик ишинде, салқын суў бойында чайхана жайы— шоферлар менен жолаўшылардың хәз етип дем алатуғын жери болды.

Жерди планластырыў, пахта участкаларын жыл сайын кеңейтип барыў, тегислеў ислерине көп орынларда не кесентлик қылады? Бул айырым колхоз хәм совхоз басшыларының сылтаў еткениндей «күштин кемислигинен, қолдың жетиспеўинен» емес, бәлким, бул иске олардың жетерли әҳмийет бермеўинен, мына ыраш бизиң ата-бабамыздың көзин көрген, ал мына аўыл сыртындағы даланлық әйемнен бери бар, буларды меннен бурынғы басшылар да бұзбаған. Мына пахталықтың ишинен өтип турған қыйсық гүзар жол мен туўылмастан бурын усы жерде болған, енди буны бузып не қыламан? «дегендей» қайыр теўип қалған түсиниклер еле бизиң бираз бөлим баслықларымыз бенен бригадирлеримизде бар.

Усындай кертартпа тусиниклердиң шырмаўында қалып, бир салма ямаса бир гөне ыраштың «жүзине қарап» тар жерде тракторы айланбай, куўыс-қолтыққа «қыйтақлап» пахта егип жүрген бригадирлер менен бөлим баслықларын аз ушыратпайсаң. Хәтепли қахарманлар, булар, тек колхоздың егис жерин кеңейтиў хәм планластырыўды сапалы иске асырыў майданында ғана инициаторлар емес, ал олар биринши гезекте механизацияның энтузиастлары.

Олар шетинен бәри трактордың да, машиналардың да қәнигели айдаўшылары. «Пахташылық исинде бирде жұмыс қол мийнети менен исленбесин! Хәммеси—механизация менен!» деген дәўиримиздиң уллы халықлық уранын табыслы иске асырыўға ат салыў бул сегиз комсомолецтиң ең баслы мақсети. «Келеси жылы биз колхозымыздың егис жерин анаў жатырған Сары атаўды «ашыў есабынан және кеңейтемиз» дейди бригадир Өтемурат, гөне дәрьялық арғы жүзиндеги шын мәнисинде бос жатырған кең көлемли жерди нускап. Олар партиямыздың хәм Ленин комсомолының шақырықларынан рухланған, үлкен мақсет жолына

комсомоллық хұжданы менен шын берилип келген азамат жигитлер.

Олар мийнетке де, оқыўға да, жумысқа да, үйрениўге де, өмирге де коммунистлик қатнас жасап атырған жигерли, кеўилли мийнет сүйгиш жаслар.

Олар; Өтемурат Дәўлетмуратов (бригада баслығы), Халмуратов, Жаңабай Ешмуратов, Базарбай Тоқбаев. Алламберген Әбдикаримов, К. Нурымбетов,—булар Хожелидеги Энгельс атындағы колхоздын наўқыран механизатор жигитлери. Бул сегиз комсомол ағзасының жақсы басламасы қосық пенен тәриплеўге арзыйды.

«Ат сабылтып» келдим сизге алыстан,
Хармасын айтқаным нағыз ер болсын.
Хәтептен жер ашқан сегиз арыслан,
Ашқаныңыз қутлы мәкан жер болсын.

Суў жүргизип қарсақ жортпас қалыңнан,
Иси менен дуйым журтқа танылған.
Тәбият хәм тәслим болып жалынған,
Сиздей мәртке жаным пидакер болсын.

Өтемурат әкең жақсы киси еди.
Атқарғаны мудам халықтың иси еди.
Тап өзіндей шын перзентти күседи,
«Атасына тартқан екен» дер болсын.

Айып етпең, айтпады деп басма-бас,
Сегиз жигит бәри ғошшақ бәри жас.
Көрсе ашық болар хәр бир қарындас,
Жигит болса сондай қыз сүйер болсын.

Жуйриклер шаршамас жол алыс болса,
Жигит сол; елине қол қабыс болса.
Хәтеп тоғайында жолбарыс болса,
Тезден өз басының ғамын жер болсын.

Сегиз тракторшы булар билсениз,
Сегиз шофер таяр жолға жүрсеңиз.
Сегиз ракетаны «ертлеп» берсеңиз,
Жулдыздан айланып бир келер болсын.

Жас Ленинши сегиз батыр комсомол,
«Бел, кетпенин азат болсын хэмме қол.
Механизм—буған барар туўра жол»,
Деген уран сизге күш жигер болсын.

Суў тиймеген жер көп қарақалпақта.
Ексең өрре турар егин хэм пахта.
Сегиз мәрт патленип Хожели жақта,
Жасларға бир үлги керсетер болсын.

Жапан дүзде жис тоғайды қопарып,
«ДТ—елиў төртти» салды апарып.
Тыңда саўаш қурған жаслар топары,
Ўәде-ықрар менен ислер тең болсын.

Жаслық талўасларын зийнеме-зийне,
Талпынсақ өмирден етпессең гийне.
Бир табан жер ашсаң сол хэм ғәзийне,
Пазна тиймеген жер кемде-кем болсын.

Жаслық ғайрат жумсамасаң бос кетер,
Бийдәўлетлик ылаңына дус етер.
Мийнет етсең елдиң ўақтың хош етер,
Жумыры билек, түриниўли жең болсын.

Жаңа жерден жыйып жаңа зүрәәт.
Халықтан алғыс алыў қандай рәхәт!
Тәрийпиң жазбасқа менде жоқ тақат,

Егис жерлер хасыл болсын, кең болсын.

Ел айлансын елдің қыз хәм улынан,
 Кеўли толы коммунизм нурынан.
 Йошланып ноябрь Пленумынан,
 Қолға алған ислер сәтли—оң болсын.

1963-ж Май, Хожели.

ПУБЛИЦИСТИКА

ТАРАС ТАҰЫНДАҒЫ ОЙЛАР

Тарас тауына минген адам, мейли қандай кәсіптің адамы болмасын, мениңше, ол уллы Кобзарь хаққында ғана емес, бәлким әдебияттың халық өмиріндеги, тарийхый тәғдиріндеги әхмийети тууралы, бизиң Ұатанымызда шайырға деген үлкен халықлық хұрмет жөнинде ойламауы мүмкин емес. Мәселен, ол адам, мине «Некрасов» пароходынан түсип, өзиниң көриўге көптен берли әрман етип жүрген дәрья жағалауына шығады. Бул жаңалық Канев тауы деп те, Тарас тауы деп те аталады. (Сонғысы—Тарас Шевченко усы таўдың басына жерленгеннен кейин берилген ат.) Днепр үстинде муздай тынық хаўа кеўил сергитип, рәхәтке бөлеўши жаркыраған июнь таңы атып киятыр. Көлбеген көк етегин дәрья суўына малып жатырған бәлент төбе клен ағашының жасыл жапырағы астында уйқыдан жаңа оянып атырғандай. Бунда қус баласынан тек бүлбиллер ғана жасайма дейсең: олар атқан таңды қарсы алыўға бири-бирин асығыс оятып атырғандай тынымсыз сайрасады.

Узыннан ұзақ текшели тар соқпақ пенен төбеликке көтерилген сайын қаралтым көгис дәрья суўы алысларда

шубалып ағады. Ал, Днепрдің арғы жүзине сарғыш құм үстінде өскен қызыл шырпылы таллар, тораңғыл хәм кегей ағашларының тоғайлықлары жер-аспан жийеги менен ушласып жатыр. Усы сақый хәм кең сулыў және бай тәбияттың қушағында Шевченкодай күшли талантты дөреткен халық жасайды.

Таў басында турған Тарастың тас ескерткиши терең ойға батып тур. Ол мәўжирип аққан Днепрден көзин айырмасақ серт айтқандай. Оның аяғы астында таңғы шыққа жуўылған, жаңа ғана үзилген гүл дәстелери жатыр.

Бизлер, Украинада өзбек әдебиятының хәптелигин өткизиўге барған жазыўшылар, Тарастың ескерткишине бүгин хәммеден алдын гүл қоямыз деп келсек, бунда жүрген бир дүркин қызларды көрдик. Олар Канев қаласындағы училищениң қызлары екен. Күн арқан бойы көтерилемен дегенше-ақ бул жерге көп санлы қала халқы, районның партия хәм совет хызметкерлери, мектеп оқыўшылары жыйналды. Бизлер шайырдың ескерткишине дослық гүллериниң дәстелерин қойдық оннан кеин митинг өткерилди. Өзбек, украин хәм қарақалпақ тиллеринде қосықлар оқылды. Меи өз сөзимде шевченконы қарақалпақ халқы өзиниң Бердағындай сүйетуғынлығын, қарақалпақ жеринде оның изи өшпейтуғынлығын айтып, шайырдың «Ўэсият» деген атақлы қосығын қарақалпақ хәм украин тиллеринде яддан оқыдым. Әлбетте украинлар қарақалпақ тилине түсинбеген шығар, мүмкин, мен бир хәпте даўамында үйренип. ядлағанлығыма карамастан украинша қосықта қарақалпақ акценти жаңлағанды. Бирақ, жүрек тили, дослық сезими көпке ортақ және түсиникли ғой! Мен бул әжайып қосықты украин досларымның тилеги бойынша бир хәпте даўамында туўысқан Украинаның көп қалаларында, заводларында, парк хәм үйлеринде еки тилде оқып шықтым. Жақында белгили өзбек шайыры Хәмид Ғулам Нөкиске келген сапары маған: «сениң оқыған «Уэсиятыңды» өткен айда Куба пальмаларының саясында

(саяхатта журген) украин шайыры Дмитрий Павличко мактап еске алды» деди. Мен буған қуўанышлыман. Бул, әлбетте, уллы шайырдың:

Еркин өмир, жаңа турмыс,
Уллы семья үлкен үйде,
Жыллы сөз бенен менидағы,
Ядлай гөриң гейде-гейде,—

деген ўәсиятының қарақалпақ жүрегінде оятқан сезим ушқыны емес пе?

Мен Тарас таўында бизиң халықларымыздың тарийхый дослығы туўралы ойладым. Мениң қыялымда ҳәзир ғана усы жерден, таўдың етегинен «черные клобукилер» шапқыласып өткендей болды. Қара клобукилер қарақалпақлар ақыры буннан жети жүз жылдай илгери де Киев Русинде жасады ғой. Олар жасаған жер бул таўдан қашық емес, анаў Днепрдиң Рось деген тармағының бойында. Хәтте бир жола половецлер тап усы Канев таўында Қиев князине қара клобукилердиң үстинен шағым жасағанда уллы князь половецлерге жекиринип жиберди хәм қара клобукилерди «өз адамымыз» деп айтты. Айта берсең, бул узақ тарийх!

Тарас алыс Арал бойына, әлбетте, патша хәкиминде де айдалып барғанлығы мәлим. Ол гезде хәзиргидей әдебий-дослық хәптелигин өткизиў ушын бир елден екинши журтқа барыў түүе, бул хаққында әрман етиў мүмкиншилигиниң де болмағанлығын умытыўға болмайды ғой. Арал бойы ол гезде шынында да, патша хәкиметиниң «кулыпсыз тюрьмасы» еди. Ол жерге әдилсизлик даўыл туўыскай путағынан үзилген талай емен жапырағын айдап әкелди. Бирақ, Шевченко сыяқлы күшли адамлар жапырақтай сарғайса да, жапыраққа усап қалтырамады, олар заман зорлығына қарсы қайтпай гүрести.

Бираз буржуазияшыл саяхатшылар Арал жағалаўларын тәбиятынын, турмыс хәм мәдениятының жупынылығы

ушын жаманлады, бул әбигер үлкеден тезирек өтип кетиўди ғана ойлады. Ал, адамгершиликти аясында әдиўлей билетуғын славянның хадал жанлы, ақыллы, ержүрекли перзентлери, демократ революционер Шевченко сыяқлы азаматлар сол әбигер еллерде де өзіндей хадал кеўилли, өзіндей қорланған байғус адамларды көрди, дослықты изледи, дала рухын түсине билди. Қос Аралдан, кетеринде бизиң сықылсыз жеримизге «хош бол, достым» деп жыллы жүз бенен хошласты. Қайыр сораған қазақ хәм қарақалпақ балалары, кели түйип турған қазақ қызының қайғылы ойлары, үстүрттиң Аралға қулаған жарқабағы Тарастың қосықлары менен сүүретлеринен кең орын алды, оған түсиникли болды..

Бүгин Тарас тири болып, өзи жети жыл даўамына зарыққан Арал жағалаўларын барып көрер ме еди! Бул, әлбетте, қыял. Бирақ Арал жағалаўларында социалистлик турмыстың гүллениўи, Шевченконың қарақалпақ, өзбек, қазақ, хәм түркмен халықлары жүрегінде беккем орналасып, оның өшпес даңқы бул еллерди де еркин аралап жүргенлиги қыял емес хақыйқатлық!

Хәптелик даўамында бизлер Қиевте, Харьковта, Донбасста, Азов жағаларында, кулласы Украинаның көп жерлеринде болдық. Барлық жерде украин халқының әдебиятқа, Шевченкоға деген терең қызығыўшылығын, хұрметин көрдик. Мен Қиевте радиодан сейлегенимде «Шевченко хаққында көбирек сөйлеп алғаным жоқ па?» деп сораған едим. «Жоқ, Шевченко хаққында Киев радиосынан хәр күни келип сөйлеўиңизге болады» деп күлди, мени ол жерге шақырып әкелген корреспондент. Шынында да, украинлар өзлериниң сүйикли Кобзарын хұрметлеў ушын бәрине таяр. Бул ел, черемуха гүллериниң жупар ийиси менен аңқыған бәхәрдей, Шевченко рухы менен тыныс алады. Тарастың атын айтып түн жарпында дус келген хатаның (хәўлинин) әйнегин қағыў, қонақшыл

украинның үш есе зыят хұрмет-иззетине бөлениў деген сөз!...

Ол күни биз митингтен соң, көп ўақытларға дейин бизден дослық автографларын талап етип, адресимизди сорап откыткаларын жабырласа усынған жаслардың қоршаўында қалдық. Таўдан тусип баратырып мен шайырдың бәлент ескерткишине бул келисимде соңғы сапар қарағым келди. Оның нәзери өткир аўыр хәм айбатлы еди. Ол маған: «шайыр болыў аўыр ис, оның қылдан нәзик, дәрьядан кең жолын дурыс тута бил, таза сақлай бил: шайырлық—халық ушын қаның менен қосық жазыў» деп турғандай болып көринди.

1961-жыл. Март. Қиев.

БИЗ СЕНЛИКБИЗ, АФРИКА!

Африка оянды. Оның оянғанын көрген колониализм ырғыйын деп турған жолбарыс алдында албыраўшы секилсиз Хайўан — гиенаға усап жыйырылып, кейин шегинбекте. Африка оянып атыр...

Колониализм ушын Африка—биймиллет кул, ағып турған нефть булағы, писип турған ананас, қайнап турған кофе, төгилип атырған алтын, тайлаўлы жатырған пахта, шашылып атырған пил сүйеги еди. Африка шынында да бай жер. Бир ғана Конгоны алып қарай ғой. Гүллән капиталистлик еллерден шығатуғын кобальттиң жетпис проценти, алмас, радий, уран рудасының күтә бай кәни Катанга таўларынан шығып атырғанлығын еситкен адамға Қонго трагедиясының төркини ап-аңсат аян болады. Усы есапсыз байлықты Бельгия монополистлери, америкалы миллиардшылардың әсиресе Рокфеллер группасының капиталлары өзлериниң қара қанатлары астына алып жатыр. Англичан хәм француз капиталларының бул «қара

бейиш» жағалауларынан заўлап куйылып тұрған түсим— пайдалары Лондон хәм Париждың тилла сарайларында мәслик шарабын дәрьядай ағызады. Сабағынла писип, аўызына түсип турған усы мазалы алмадан айырылып қалыў кәўпи океанның арғы жүзинен келген бул «азат етиўши ак сүйеклерди» қалай ынжылдырмасын! Сол ушын да бельгиялы хәм америкалы империалистлер Конгода кырғын шөлкемлестирип, ер жүрекли азамат Патрис Лумумбаны өлтирди; сол ушын да Алжир жериниң гүллерин француз басқыншыларының ылас аяқлары басқылап жүр.

Бул континентте Англия еле қырық миллион адам жасайтуғын он еки елди, Португалия он бир ярым миллиондай адам— жасайтуғын алты елли. Испания, Бельгия, Франция еле әдеўир африкан еллерин өзлериниң нәлетий колониаллық урысынан жаздырмай отыр.

Бирақ, Африка оянып атыр. Оның гүркиреген күшли даўысын хәзир еситпеген кулақ бар ма, сирә! Оның даўысы «океанлардың, асқар-асқар таўлардың белес-белес беллердиң устинен асып өтип, адам баласы мәкан еткен кыя майдан шөл-далаларда жаңлап еситиледи, бул даўыс Африкаға азатлық талап етеди. Африканың азат болғысы келеди. Африканың азат болыўы тийисли» (Кваме Нкрума.) Африка халықларының жаксы келешекке умтылыў хәрекетин хеш күш тоқтата алмайды— дейли Секу Төре. Мине, бул даўысты тек оннан корқыўшылар ғана «еситпеўи» мүмкин. Бирақ, бәри бир, олардың еситпеўге хақысы жоқ.

Ыссы Африка жери колонизаторлардың табанын күйдирмекте, олар хәзир от басқан таўықтай шыр айналысып жуўырып жүр. Тарийхтың кудиретли дегегшиги хәзир көп қайғы шеккен Африка бетке айланбақта. Оны хеш қандай қара күшлер тоқтатып я терисине бурыўы мүмкин емес.

Африка, енди сени гурес жолынан хеш қандай күш қайтара алмайды! Дүнья жүзи сен тәрепте, биз хәр

қашанда да сенликбиз! Бирлескен Миллетлер Шөлкеминин трибунасын тебирендирген бизиң Африка азатлығы хаққындағы күшли даўысымызды ҳеш ким буўа алмайды, бизиң саған шын дослық жәрдем ушын созылған қолымызды ҳеш ким қаға алмайды.

Сен жеңесең сәлем, гүресшең Африка!

1961-жыл, апрель.

СӘЎИР-ШЫҒЫС САМАЛЫ

(Азия ҳәм Африка еллери жазыўшыларының Ташкент конференциясына байланыслы)

Хәзир Ташкентте Күн шығыс поэзиясының бәхәри гүллемекте. Азия ҳәм Африка еллери жазыўшыларының бул гезектеги конференциясының тарийхий әҳмийетин тек әдебий жақтан қарап бахалаў оның кутә үлкен мәдений ҳәм жәмийетлик әҳмийетин шеклеў болар еди. Бул конференция бүгинги күнниң және жақын келешектиң орынлы талабынан туўған заңлы ҳәм қуўанышлы хәдийсе болып отыр. Бул конференция, қүдиретли ояныў нәтийжесинде колониализмниң шынжырларын үзген ҳәм үзип атырған көп ғана Шығыс халықларының сезимин, олардағы тасқын күштиң гөззаллығын баянлаўшы рухта өтеди.

Ташкент конференциясы, азатлық таңында уллы жолда кушақласып табысып атырған бул халықлардың беккем туўысқанлық сертин баянлаўшы ири фактлардың биринен ибарат болады. Олар бизиң бахытлы ҳәм жеңилмес уллы Ыатанымызды өзлериниң сүйенер таўындай, үмит жулдызындай көреді. Ҳәм халықлар бахытының алтын бесиги болған Советлер Союзына қарап: «Сен сүйикли кәрўан басымыз, қолыңды узат» деп жырлайды.

Күн шығыста Октябрь қуяшы астында өзине бахыт тапқан халықтардың бири каракалпақ халқы да бул конференцияға улкен әхмийет берип, өз дыққатын аўдарады. Ол да азат Шығыстың бир жулдызы, каракалпақ әдебияты да конференцияның табыслы өткерилиўи ушын өзине жараса үлес қосты хәм оған қатнасып отыр.

Қаракалпақлар Күн шығыстағы көп халықтардың әдебиятынан ертеден-ақ хабардар. Әжайып «Мың бир түн» ертеклерин, Хинд халқының «Тотынамасын». фарсы классиклери Фирдаусий менен Хафийзди каракалпақлар ерте заманлардан биледи. Ал, хинд хәм араблардың «Кәлийла хәм Димна» атлы ертеқ китабын, Абуль Фараждың хикметли сөзлерин оқыған каракалпақ оқыўшысы олардан өзине жаслай таныс көп нәрселерди табады. Көп ғана каракалпақ ертеклериниң жапакеш қахарманлары сизге Қытайды хәм Мысырды, Бағдад пенен Балх ўалаятларын аралатады.

Бул заңсыз кубылыс емес. Буның дәреклерин бир неше жүзлеген жыллар тарийхынан, Күн шығыс халықтарының улыўма поэтикалық, ортақлығынан излеў керек. Бул поэтикалық ортақлық—Күн шығыс халықтарының узақ жағдайлар кыйыншылығында жүргизип келген дослық және мәдений қарым-қатнаслары. творчестволық бирге ислесиўлери нәтийжесинде дөреген үлкен шежиреден ибарат.

Бизиң ата-бабаларымыз өзлериниң жүрек сезими хәм өз-ара дослық мухаббаты менен узақ ўақыт жазып келген бұл шежире әйемги «Жипек жолы» сыяқлы уллы кәрўан жолларында бир елден екинши елге барды, океан корабльлериниң бортларында жүзди. Оны ата-бабаларымыз жолда жейтуғын ыссы наныйдай өз қойынларында әлпешлеп сақлады, оны аўыздан-аўызға, китаптан китапқа көширди, дәртине дәрман қылды. Бул қәсийетли шежирениң алтын муқабасы менен жипек қағазлары, Искендер Зулқарнайынның, Шынғыс ханның әскерий атларының туяқлары астында жыртылды, фанатик

халийфалардың жаққан гүлханларында күйди, басқыншы шахлардың қуғынынан қашып қарабахана минарлардың қараңғы жарықтарында жасырынды. Бірақ, ол пүткіллей жоғалып кетпеди. Гүллән бақалы байлықтың дәретиушиси хәм сақлаушысы болған халықлар, олардың фидәкер перзентлери бул шежирениң ең даңқлы бетлерин әсирлер шаңы арасынан алып өтип, бизин дәуиримизге, адамзаттың XX әсирдеги жаңа әуладларына жеткізди.

Күн шығыстың жақты келешек ушын гүреске көтерилген халықлары, әсиресе адам жәмийетиниң тарийхында жаңа дәуир ашқан совет халқы бул узақ жоллы эстафетаны қызғын илгерилетип, оны коммунизмниң нурлы шыңларына алып барады. Усындай уллы мақсет ушын гүреске жумсайды, раўажландырады. Бәринен әхмийетлиси, бекем дослыққа қол берискен Шығыс халықлары, өзлериниң ақыл күши менен жаңадан тапқан мәдени байлықтарын бири-бирине берип рухый дүньяларын байытады. Дослығымызды бекемлеуде, бир биримизди тереңирек түсиниуде бул ис үлкен жәрдем береді. Усылай ислеу ушын хәзир кең мүмкиншиликлер ашылмақта.

Колониализм көп ғана халықлардын мәдениатын өсирмей иркіп келди. Мынадай бир фактты алайық: «Европаның тәсири астында өткен тоқсан жыл ишинде Ганада мәдениатымыздың ядигерликлерин жазып қалдырыу ушын ҳеш қандай хәрәкет исленген жоқ... Ганада узақ заманлар дауамына шет ел әдебияты тарқалып келди... Жергиликли халықтың ой-пикирлери итибарға алынбайтуғын еди, аяққа басылатуғын еди». Хәзир оянып атырған Гана ели жазыушысының жақында совет баспа сөзи арқалы айтқан бул ҳақыйқатлығы басқа да Гана сыяқлы көп ғана. Жақын хәм Орта Шығыс халықларының тарийхый турмысына тийисли ҳақыйқатлық. Азатлық хәм ғәрезсизлик ушын улыу ма халықлық гүреске араласыу ондай еллерде жаңа мәдениатты жүзеге келтирип атыр.

Сол Гананың өзінде де хәзир халық мәпи менен тығыз байланыслы жаңа әдебиат пайда болмақта.

Социализм халықлардың мәдений жактан артта қалыушылығын тез хәм биротала сапластырып, мәдениатты тезлик пенен раўажландырыўға кең жағдай туўғызады. Бурын гедейликте. пүткиллей дерлик саўатсыз аўхалда жасап келген қарақалпақ халқы социалистлик дүзим тусында өзиниң жаңа мәдениатын тез дузиўге хәм раўажландырыўға мүмкиншилик тапты. Оның советлик жазба әдебиаты жүзеге келди хәм өсип атыр. Әдебиат, китап қарақалпақ халқының күнделикли турмысына, рухына беккем сиңисип атыр.

Бүгинги конференцияға байланыслы қарақалпақ тилине қытай жазыушысы Мао Дунның, хинд жазыушысы Рабиндранат Тагордың таңлаўлы гүрриңлери, хинд ертеклери аўдарылып, хәр бири бөлек китап болып басылды. «Азия хәм Африка хаўазы» деген китапта бул еки құрғаклықтағы көп ғана халықлардың әдебиат ларынан үлгилер берилген. Ал, республикамыздың газеталары хәм журнал бетлеринде, радио аркалыт қанша көп аўдармалар халқымызға жеткерилмекте! Сондай-ақ қарақалпақ жазыушылары конференцияға өзлериниң көп санлы жаңа китаплары менен қатнасады.

Империалистлик басқыншылар өзлериниң изли-изинен соққыға хәм сәтсизликлерге ушырап, иске аспай атырған қара нийетли планларын иске асырыў ушын Жақын хәм Орта Шығыста тимискилениўлерин, абай-сыясатын зор берип даўам етпекте. Олар уллы Қытай халқының бахыт жолындағы кең қәдем таслап баратырған жүрисинен қорқады. Нефть магнатлары араб халықларының қууанышын көре алмайды. Бирақ империализм енди олардың мойынларына колониализмниң нәлети буғауын қайтадан кийгизе алмайды. Колониализм жәбиринде узақ қыйналған ол халықлар күн сайын қатты ашыўға минбекте. Уллы Қытай қыйынлық пенен салған өзиниң бахыт жолын енди империализмның шойын өкшелерине таплатпайды.

Ҳиндстан пальмаларының саясында енди сол тимискеленген лордлар ушын баяғы мут хэзлик жоқ. Оянған Африка хэзир бэлент пирамидалардың төбесине шығып өзиниң гүркиреген ири даўсы менен «Азатлық!» деп бақырмақта, хэм өзиниң келгинди душпанларының үстинен күлмекте. Құдиретли ояныў, сөйтип, барған сайын күшейип атыр.

Мине, усындай ўақытта шақырылған бул конференция «азатлық, дослық, парахатшылық, прогресс» сөзлерин өзине уран етип қолланады.

...Ерте бэхәрде бир самал жағымлы еседи де, ол жер баўырын тоңдырған қыстың музын жибитип жибереди хэм соңғы қарды еритип әкетеди. Буны Шығыста бираз халықлар «жипек самал» десетуғын болса керек. Ал, қарақалпақлар оны «сәўирдиң самалы» деп атайды.«Сәўир болмай, тәўир болмас» деген сөз бар. Сәўирдиң самалы Шығыс жақтан еседи! Ол тоңларды еритип бэхәрдиң тасқын суўларына жол ашады... «Турмыс бэхәр гүллериндей гөззал болғай» деген еди,-Тагор. Аўа, турмысың бэхәр гүллериндей сулыў болсын, сәўирдиң самалындай жағымлы болсын, жаңа Шығыс!

1958-жыл. Октябрь.

ПАХТА— ХАЛҚЫМЫЗДЫҢ МАҚТАНЫШЫ

Жигирмаланшы әсирдиң ең даңқлы жылларының бири болған, Айға Жердиң коммунистлик сәлем-саўғасы жеткизилген жыл, В.И.Ленин атындағы атом муз жарғышы мәңги музларды қақ айрып, парахатшылық корабльлериниң кәрўанларына жол салған жыл, «салқын урысларға» қарсы гүрестиң шаршамас рыцары болған ашық жүрекли мәрт адамның алыс Америка қырғақларына барып, онда дүнья жүзин хайран қалдырарлық

сөйлесіулер жүргізген жылы жағысқа таслаған өз кешкисин жыйнады. Коммунистлик абаданлықтың даңқлы жети адымының дәслепки адымын инабат пенен атлағанлығы жөнинде қахарман мийнеткеш халқымыздың уллы ұатанымыздың түрли жерлеринен көсемимиз болған дана партиямызға, оның Орайлық Қомитетине хұрмет пенен, биринен соң бири рапортлар берди. Мине, өзбек халқы өз тарийхында хеш көрилмеген табысқа ерисип, атызларынан быйыл 3 миллион тоннадан асырып пахта жыйнады. Өзбек халқының бул даңқлы табысында оның туўыскан иниси болған Қарақалпақстанның инабатлы үлеси—219 мың тоннасы бар.

Пахташылық Орта Азия халықларының пүткил тарийхы бойына созылып жатырған алтын сабақтай узақ традицияға ийе. Әййемги Хорезмде еки мың жыл бурын пахта егилген. Бирақ, пахташылықтың улыўма халықлық хожалыққа айналып, кең қулаш жайыўына оның «ақ алтын» деген атаққа ерисиўине, көп ғана халықлардың миллий мақтанышы хэм турмыс абаданлығының баслы дәреклериниң бири болыў дәрежесине көтерилиўине тек жеңген социализм ғана айдын жол ашып берди. Революцияға дейинги дәўирде патшалық Россияның «ең шеткери, ең бийшара» үлкеси болған Қарақалпақстанда пахтакеш дийханлардың турмыс аўхалын көрсетиўде сол гездеги рус жазыўшысы хэм сүўретшиси Н. Қаразинниң мынадай сүўретлеўи күтә характерли. Ол өткен әсирдин аяқ гезлеринде Чимбай жақта пахта егиўши гедей дийханлардың үй турмысын көрип жүрип былай деп жазған: «Бул жарлы дийханның үйинде шириген балықтың ийси мүңкип тур. Бул үйде толық мәнидеги эптадалық көриниси бар, үйде бир алаша да хэм хеш қандай кийиз, үй-иши ушын керек болған басқа да зәрүрли нәрселер жок»....

Ол күнлер енди келмеске кеткен! Бизиң дәўиримизде пахта-алтын ғозалар өз ханларында бахытлы мийнет, халық мақтанышы, хасыл байлық, абаданлық деген

мәнилерди сақлайды. Егер Қарақалпақстанда 1913жылы 4 мың тоннадай ғана пахта жыйналса, быйыл 219 мың тонна дерлик пахта жыйналды. Қарақалпақстанның пахта тазалаушы заводлары хәзир Иран менен Афғанстанның барлық заводларынан бир ярим есе көп пахта тазалайды. Бул жерде Төркүл сыяқлы районлар гектарынан 30 центнерге жақын пахта жетистиреди. Чимбайлы Мийнет Қахарманы Шамураг ата Муўсаев басқарған звено хәр гектар жерден 62 центнерден, әмудәрьялы, СССР Жоқарғы Советиниң депутаты Айым Камалова басқарған звено хәр гектар жерден 70 центнерден асырып пахта зүрәтин жыйнап алды. Сөйтип, пахташылық иси бизиң елимизде даңқ хүрмет, материаллық хәм рухый көтериңкилик иси дәрежесине көтерилди.

Қарақалпақ халқы Ыатанымызға пахтаның күтә зәрүрли екенлигин, оннан адамның турмыс-тиришилигине керекли еки жүзден аслам баҳалы буйымлар исленетуғынлығын күтә жақсы түсинеди, сонлықтан республикамыздың турмысында пахта ең қымбатлы зат, ол «шалғын егислердиң шырағы» сыпатында тилге алынып, халқымыз оған тек үлкен материаллық әхмийет ғана емес, ал күтә үлкен сиясий да әхмийет береди.

Сонлықтан Қарақалпақстанның барлық хожалық тарауларында ислеуши азаматлар — қалалардағы, район орайларындағы өндирис орынларының рабочийлары да, жазыушылар менен артистлер де, студентлер менен мектеп оқыушылары да, республикамыздың пахтадан мол зүрәт жетистириуи ушын жәрдем бериуди, үлес қосыуды өзлериниң азаматлық миннети сыпатында қарайды. Ал, пахта ушын гүрестеги республикамыздың қахарманлық мийнет процесси интернационаллық характерге ийе болып, үлкемизде жасаушы халықлардың, қаналас дослығын беккемлейди.

Мен мынадай бир әхмийетли фактти келтиргим келеди: Пединституттың студенти Ала Доброноженко деген қыз быйыл Тахтакөпирдиң, атызларында жәрдемде

жүргенде хәр күни бир жүз жигирма килограмман пахта терди. Бул некен-саяқ гезлесетуғын факт емес. Бул «рус жаслары пахта тере алмайды» деген айырым дәрексиз сөзди бийкарлайды.

Өйткени мийнет хәм оны шеберлик пенен ислеу миллетлик өзгешеликтен емес, бәлки хәр бир адамның өз ықласынан ғәрезли...

Бирақ пахтаны қол менен терийди қанша мақтасақ да республикамыздың пахтакешлери механизация жоқары зүрәттің гилти екенлигин жақсы тусинеди хәм мудама нәзерде тутады.

Ауыл хожалығын тутас механизацияластырыу ушын гүрес дәуиримиздің жаңаша кубылысы, жаңаша ураны. Келешеги беккем — жаңа кубылысты, үзликсиз кууатлауды бизге В. И. Ленин үйретти. Сонлықтан партиямыз ауыл хожалығын толық механизацияластырыудың байрағын бәлент көтерип услайды. Сонлықтан пахтакешлер, арбалардың күшли пәт пенен зуулап киятырған машиналарға жол берийге тийисли болатуғынындай, механизацияға иркинишсиз айдын жолды тәмийин етиу ушын болысады.

Быйылғы терим мәүсиминде бизлер, жазыушылар «Кеңес» совхозында болғанымызда айырым механизаторлардың жоқары саналылығы менен мәденияты бизди кууандырады. Ол жерде Киров атындағы бөлимнің механизаторлары ғорек теретуғын машиналарда ислеп атыр екен. Айдаушы Кәраматдийин Бәуәтдийинов хәркүни машина менен алты тонна ғорек тереди. Бир машина, демек, кеминде сексен қолды пақалдың хәм ғоректиң тырнауынан азат етеди! Сонлықтан, «ғорек тазалаушы хәм пахтаны, ғоректи терийуши машиналар—бул пахтакештиң ырысқысы» деген сөзди кең еситесен.

Бизде, айырым машиналардың, гейпара конструкциялық кемшиликлерине байланысly, оларға писентсиз қарау сыяқлы кертартпа кейиплерде, гейпара геллелерде жоқ емес. Хәтте, жақын жылларда бир

бригадирдің пахта териў машинасын атызға түсирмей, оның алдына кесе түсип жатып алғаны жөниндеги жаман аўхал болған. Мүмкин, бул биринши трактор келгендеги болған хәдийсеге байланыслы туўған анекдотты еске түсирер деп те ойлағың келеди. Бирақ хәзир сондай көз қарастағы активлердің көбиси «пахта териўши машиналарды бизге көбирек берсеңиз екен» деп, райкомның есигин, тындырмай жүргенлери көп. Механизацияның жаңа деретпелерин ертең дүзетилетуғын айырым бүгинги кемшиликлерине қарап емес, ал, олардың беккем келешегине қарап, яғный әсиресе ертеңги пайдасына, ертеңги күни мыңлаған мийнет адамларын қол мийнетинен еле әдеўир орын алып отырған қалдықларынан азат ете алыў мүмкиншилигине қарап бахалаў керек. Сонлықтан мийнетти шөлкемлестириўдің жаңа формасы болған комплексли механизация уранын биринши гезекли әхмийет пенен пропагандалап барыўымыз керек. Партия бизге усылай үйретеди. Бизлер, жазыўшылар усы жаңа кубылыстың жеңиўи процессиндеги өткир конфликтти кең сүүретлеўимиз керек. Пахта териўши машинаның алдында кесе түсип жатыўдың қаншелли қәўипли хәм зыянлы екенлигии түсинбей жүргенлер еле де бар болса, ол адамлар өз қәтелигин тез сезетуғын болсын...

Аўылхожалығында тиккелей өзгерис жасаў жөниндеги партиямыздың әжайып уллы илажлары хәзирги ўақытларда мол жемисин бермекте.

Буннан төрт-бес жыл ғана илгериде хожалық тараўлары дерлик артта қалған колхозлардың хәзир еңсеси бәлент көтерилип, ол жерлерде абаданлық хәм мәденият әдетке айланбақта.

Қарақалпақстан, пахтакешлериниң коммунистлик сана-сезиминиң қыяға шарықлап, қанат қағып ушыў бәлентлиги дүзилген көп санлы коммунистлик бригадалардан хәм бул жоқары атақты алыў ушын гүресип атырған пахташылық бригадаларынан, бир неше онлаған

түпкошы хәм гагановашылардан айқын көринип атыр. Бул коммунистлик хәрекет хәзир массалық хәрекетке айланып атыр. Мине, Қарақалпақстан пахтакешлери, партия менен хүкиметимизге жоқары сыпатлы ғамхорлығы ушын, өзлериниң абадан турмыс бағының гүлленип баратырғанлығы ушын, Республикамыз халқының қахарманлық хызметин Ленин ордени менен наградлаўдай уллы хүрмети, жоқары баҳасы ушын шын миннетдарлық жүрек сезимин сөз жүзинде емес, ал жети жыллық бәхәриндеги пидәкерлик мийнети менен билдирмекте.

Партиямыздың жақында болған декабрь Пленумы аўылхожалығымызды гүллендире бериўдиң жаңа шыңларына шақырады. Бул жолда пахтакештиң жаңа талўасы, көп ғана тилек-әрманларының шынлыққа айланыўы бар. 1960-жыл сол шынлықларға баслы гүўа болажақ. Жаңа шыңларды нәзерлеп ушқан жас суңқардай канатың талмасын, гүллене бер, мақтанышым, орденли республикам!

1960.жыл, Январь.

ҚАЙДА БАРСАМ,—ӨЗ ҮЙИМ, ӨЗ БОСАҒАМ

Ол қалмақ қызы еди. Бир күни әдебият сабағының ўақтында ол қыз маған мынадай саўал берди:

-Қалмақлар менен қарақалпақлар бұрынғы заманларда ырастан-ақ үзликсиз жаўласып жүрген бе? Қарақалпақ дәстанларында ғой бастан аяқ солай сүүретленетуғын сыяқлы?

Қалмақлар менен қарақалпақлар тарийхында жаўласыўлардың бир гезлери шынында да болғанын, бул аразлық байлық кумар феодаллардың жер, жайлаў дүнья излеў сиясатынан жузеге келгенин, ал мийнеткеш халық мудары дослыққа умтылғанын, соның менен бирге, дәстанлардағы «қалмақ» деген терминниң сол заманлардағы Орта Азия хәм Қазақстан еллерине басып

кирген барлық улыўма басқыншыларды аңлататуғынлығын тусиндирген болдым...

Жалпақ бетлиден келген, қыйық көзлери бәрқулла қандай да бир өжет сезим менен күлимсирейтуғын сол қыз хәм оның усы саўалы мениң ойыма түсе береди.

Анна Сангаджиева быйыл Нөкистеги пединститутты күтә жақсы баҳа менен питкерип өз туўған жерине— Қалмақ АССР—ына жұмысқа кетти. Оның менен биз қарақалпақ, рус, украин, өзбек, қазақ, татар хәм басқа да көп ғана халықлардың қыз-жигитлери оқыды. Ол алыстағы туўған жерине кетерде «Жас Ленинши» газетасында: «Туўысқан қарақалпақ елинен жоқары билим алдым, бул да мениң бир ўатаным» деп, жазды. Мүмкин ол тап хәзир Элистада ямаса калмақ аўылындағы бир мектепте алыста қалған қарақалпақ ели, ондағы жайнаған турмыс хаққында сөйлеп турған шығар.

Егер бул онша елеспесиз факт үлкен мәниге ийе болмағанда, -мен өзимнің дослық хаққындағы усы сөзимди оннан басламаған болар едим.

Аўа, бул шынында да күтә елеспесиз, қарапайым факт, бул хеш кимди де таңландырмайды. Бурынғы заманда көп ғана қарақалпақ, қазақ дәстанларында «қалмақ» сөзи «душпан» мәнисинде жырланса, хәзирги дәўирде бизиң қулағымызда «қалмақ» сөзи «туўысқан халық достымыз» болып еситиледи. Қалмақ қызы емин-еркин жайнап-жаснап Нөкис бағларын сайран етеди, усындағы институтта ол көп ғана туўысқан халық жаслары менен қарақалпақ, рус, өзбек, украин, қазақ, татар, түркмен, қырғыздың қыз-жигитлери менен бирге оқып билим алады... Бул «елеспесиз» факт бүгин турмысымызда биримлеп емес, мыңлап туўылса, ертең миллионлап дөрейди.

Мийнеткеш халық, әлбетте, өзиниң жаратылысы (натурасы) жағынан ол әзелий дослыққа, туўысқанлыққа бейим хәм кумар. Бирақ олардың бундай умтылыў тилеги менен әрманлары, гүреслери социализм дәўиринде ғана

шын мәнисинде иске асып, әжайып нәтиже бермекте. Иргесин уллы Ленин салған ерикли, күдиретли туұысқанлық семьяда жасаушы хәр бир халық, хәр бир адам пүткил Советлер Союзын «өз Ұтаным» дейди хәм бул кушли сезим менен мақтана алады. Уллы дослық орайы Москваға барсаңда, Кавказдың қарлы шынлары арасында адассаңда, тундрадағы суұын өсириуши шаруаның яранғаларында болсаңда, Әмудәрьяның бойын жайлаушы пахтакеш дийхан есигин биймезгил келип қақсаң да,—барлық жерде совет халықларының туұысқанлық сезими, советлик патриотизми менен пролетар интернационализминиң жыллы леби адамды жылытып, бойына күш жигер қосады, өзегин талдырмайды, дүзде боранлап қалыудан аман сақлайды. Қарақалпақ шайырларының жақын досты, белгили рус шайыры Михаил Луконин усы сезимди, советлик патриотизм мақтанышын бир қосығында күтә дурыс хәм шебер сүүретлеп, былай дейди:

Қайда барсам,—өз үйим. өз босағам.
 Жер, суў, тоғай.
 Бийтаныс сай салалар,
 Мен көрмеген—көрген аўыл қалалар.—
 Бәри-бәри өз үйим, өз босағам...

Тоқта жолдас, иркилип тур бир заман.
 Билесең бе, дос-яранман мен саған?
 Өз үйим деп есаплайман үйинди,
 Сен пайдалан мен жыйнаған буйымды.
 Үйимиз де, ойымыз да усаған.
 Мынаў қала, заводлар да—бизики,
 Мен дөреткен қосықлар да—бизики,
 Қайда барсаң,—өз үйиң, өз босағаң...

«Дослық, туўысқанлық» сөзлери адам жәмийетинин тарийхында тап бүгингидей көп даўыс, күшли хаўаз бенен жаңлай алды ма екен! Совет адамларының туўысқанлығы менен дослық сезими мың—миллион көзли қайнар булақлардан ағып, оның таўсылмас суўлары пролетар интернационализмнің кең арнасына толқынлап куйылмақта. Биз өз жүрегимизди бәркулла усы булақлардан, усы арнадан суўғарамыз.

Қарақалпақстанды мысалға алып қарайық. Бул әжайып үлкеде қарақалпақлар менен бирге күтә көп халықлардың ўәкиллери жасайды хәм коммунизм дүзиўдей уллы мақсет жолында бирге қахарманлық мийиет етеди.

Жаңа өндирис орайларының, тәбийғый байлықлардың ашылыўы хәм оларды пайдаланыў, тың жерлерди өзлестириў ислери, транспорттың гуллән түрлерин ен жайдырыў Уллы Ўатанымыздағы халықлардың өз-ара бир-бирине араласып олардың ортасында туўысқанлық, дослық сезимлериниң барынша беккемлениўине үлкен тәсир ететуғынлығы партиямыздың жаңа Программасының проектинде күтә дурыс көрсетилген.

Қарақалпақстан АССР ының бүгинги турмысында да усыны тастыйықлаўшы жаналық күтә көп. Мәселен дослық нурын бериўши Тахиаташ ГРЭС-и курылысында жигирмалаған миллетлердиң қыз-жигитлери бирге татыў-дослықта ислейди хәм жасайды. Ал, Ўатанымызға мол пахта жетистирип бериўди республикамыздың мийнеткешлери өзлериниң интернационаллық миннети деп түсинеди. Үстирт далаларында нефть хәм газ кәнлерин ашыў ушын қызғын түрде жүргизилип атырған разведкалық изертлеў экспедицияларында да көп ғана туўысқан халықлардың пидәкер перзентлери республикамыздың коммунистлик абадан келешегин тәмийин етиў ушын уллы мақсет жолында қахарманлық мийнет етпекте. Әмудәрьяға плотина салыў, қағаз целлюлоза санаатын раўажландырыў сыяқлы үлкен экономикалық перспективалар да дослық, туўысқанлық

қатнасықтарымызды беккемлеу хәм күшейтиудің мазлап жаныўшы ошақлары болып хызмет етеди. Бундай ошақларда республикамыздың көп миллетли жаслары ортасындағы дослық, туўысқанлық сезимлери және де шынығып өседи, олардың санасында хәммеизге тән болған коммунистлик белгилер көбейеди, күшейеди. Коллективизм хәм жолдаслық өз ара жәрдем биреу көп ушын, көпшилик биреу ушын деген коммунизм дүзиўшилердің моральлик кодексиниң әжайып қәделери айнымас нызам хәм қәсийет сыпатында жасларымыздың санасына терең сиңип, олардың жүрек төрине беккем уялайды.

Коммунизм дүзип хәм оның нурлы қушағында жасайтуғын совет адамларының хәзирги әўладлары усы уллы сезимди көздің қарашығындай әдиўлеп, өз бойында, өз жүрегінде оны молайтып тәрбиялап барыуы тийис Миллетшилик сыяқлы жеркенишли, нәлетий сезимниң қара ушқынларының бирде-биреуи бизиң жасларымыздың жүрегине түспеуи тийис. Өз халқын, өз туўылған елин сүйиў басқа халықлар менен еллерди шын жүректен сүйиўге кесентлик бермейтуғыны былай турсын, қайтама рухландырады. Бул сезим—совет адамларының шын жүрек сезими. Бул сезимниң жайылымы бизиң дәуиримизде жер жүзиниң барлық тупкирлерине барып жетпекте. Партиямыздың дана басшылығы астында, туўысқан халықлардың ерикли аўқамында олардың баўырманлық жәрдеми менен коммунизм дүзиўдей уллы исти пүткил совет халқы менен бирге әмелге асырыу ушын ерлик мийнет етип атырған Қарақалпақстан республикасының көп миллетли бир тилекли жаслары өзлериниң уллы Програмада белгиленген интернационаллық ўазыйпаларын мүлтиксиз иске асырыу ушын жан-тәни менен хызмет етеди.

Дослық күши—тамырымызда қан жүргизеди.

Дослық нуры—шөлистаннан гүл тергизеди.

Дослың көзи— шадлы өмирдің қайнар булағы
Дослық—сөзи тилимизде дәстан болады.
Дослық тили—аўдармасыз түсиникли тил.
Дослық гүли—түрли иренде жайнап турар гул.
Дослық —адам өмири ушын кислород—хаўа
Буған бизиң өмиримиз хақыйқат гүўа!

1961-жыл, Октябрь.

М А З М У Н Ы

ОЧЕРК, ГҮРРИҢ ХӘМ ЖОЛ ЖАЗБАЛАРЫ

Ғарры туттағы гүз
Сейдан ғаррының геуиши
Естен шықпас еки түн
Шайырдың бахыты
Нөкисте бәхәр
Жасарып жайна Қоңырат!
Хәтептеги сегиз жигит

ПУБЛИЦИСТИКА

Тарас тауындағы ойлар
Биз сенликбиз, Африка!
Сәуир — Шығыс самалы
Пахта — халқымыздың мақтанышы
Қайда барсам, — өз үйим, өз босағам

На каракалпакском языке

ИБРАГИМ ЮСУПОВ

ОСЕНЬ У СТАРОГО ТУТОВНИКА

Очерки, рассказы, путевые заметки и публицистика

Редактор. *Ш. Мәмбетмуратов.*

Художник *К. Саипов.*

Худ. редактор. *Ж. Қутлымуратов.*

Тех редактор. *Н. Сапарниязов.*

Териўге берилген ўақты 26/VIII—1963 ж. Басыўға рухсат етилген ўақты 41X11 1963 ж. РК 31826 Қағаз Форматы 70X108 1/32. Көлеми 6,75 баспа табақ 4,53 шәртли баспа табақ 4,14 есап баспа табақ. Тираж 5000 . Баҳасы 15 тийин.

Қарақалпак мәмлекет баспасы, Нөкис қаласы, Ленин проспекти, 61

ҚҚАССР Мәдениет министрлиги. «Правданың 50 жыллығы» атындағы Нөкис Полиграфкомбинаты. Зак. № 153.